

**HRIBOVŠKE KMETIJE
SLOVENJGRAŠKEGA POHORJA**

(S 13 TABELAMI IN 12 SLIKAMI MED BESEDILOM)

**MOUNTAIN FARMS OF POHORJE
OF THE SLOVENJ GRADEC COMMUNITY**

(WITH 13 TABLES AND 12 FIGURES IN TEXT)

I V A N G A M S

SPREJETO NA SEJI RAZREDA ZA NARAVOSLOVNE VEDE
SLOVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI IN UMETNOSTI
DNE 7. JUNIJA 1983

Uredniški odbor
Svetozar Ilešič (glavni urednik), Ivan Gams, Drago Meze, Milan Orožen Adamič,
Milan Šifrer

UREDILA
IVAN GAMS IN DRAGO MEZE

Izvlček

UDK 33 (497.12-18)

Hribovske kmetije Slovenjgraškega Pohorja

Studija obravnava naravnogeografske razmere in socioekonomsko stanje 137 hribovskih kmetij v enajstih pohorskih naseljih v okviru slovenjgraške občine.

Abstract

UDK 33 (497.12-18)

Mountain Farms of Pohorje of the Slovenj Gradec Community

The study deals with the natural geographic conditions and socio-economic state of the 137 mountain farms in the eleven settlements of the Pohorje mountain-range, incorporated into the Slovenj Gradec community.

11
00013
1968

Naslov — Address

Dr. Ivan Gams, redni univ. prof. in dopisni član SAZU
PZE za geografijo Filozofske fakultete
Aškerčeva 12
61000 Ljubljana
Jugoslavija

UVOD

Tu obravnavano Slovenjgraško Pohorje predstavlja zahodno-jugozahodno pohorsko pobočje v obsegu, kakor je od leta 1955 vključeno v občino Slovenj Gradec. Dviguje se nad Mislinjsko dolino, le na jugovzhodu nad dolomitno-terciarnim podoljem v Doliču. Zgornjo mejo obravnavanih naselij predstavlja v glavnem glavni hrbet Pohorja, ki je razvodje med Dravo in njenim pritokom Mislinjo. Na severozahodu obsega obravnavani kraj Pameče preko porečja Mislinje v porečje neposrednega dravskega pritoka Reke. Na jugovzhodu se meja obravnavanega ozemlja odmakne od mislinjsko-dravske razvodnice in zajema v naseljih Tolsti vrh in Paka še del povirja Pake oziroma Savinje. Proti severozahodu sega obravnavani pas do Medvedovega grabna, kjer poteka med Svetoanskim in Otiškim hribom občinska meja z Dravogradom, na jugovzhodni strani pa do potoka Polinice, ki je pritok Pake. Ob njej je meja z občino Slovenske Konjice. Na našem ozemlju sega najvišje Črni vrh, 1543 m. Skrajni nadmorski višini hribovskih domov sta 490 m in 1150 m (Hriberšek). Najvišje je pohorsko razvodje med Malo Kopo (1542 m) in razvodnim hrbtom, ki od Rogle moli proti Šentlenartu in na katerega segajo naselja Paka, Tolsti vrh in Mislinja. Pod njim je tudi najvišja zgornja meja naseljenosti, od 1000 do 1150 m. Zahodno od Kremžarjevega vrha (1164 m) se ta meja naglo zniža skupno z razvodnim hrbtom, ki se spusti na koncu doline Lakužnice pri Menartovem križu na 635 m.

Obravnavane kmetije segajo v enajst naselij. Od severozahoda proti jugovzhodu si sledijo Pameče, Troblje, Gradišče, Legen, Golavabuka, Brde*, Razborica, Mala Mislinja, Mislinja, Tolsti vrh, Paka. Naselja so v preteklosti večkrat menjala obseg in meje, tako da je primerjava starejših podatkov večkrat otežkočena. Tako na primer nastopajo Troblje včasih skupaj s Pamečami, drugič skupno z Gradiščem. V to katastrsko občino tudi spadajo. Še danes se nahaja domala polovica naselja Legen v k. o. Gradišče. K občini Slovenj Gradec spada le del naselja Paka, ki je z drugim delom v občini Slovenske Konjice. Pretekli popisi včasih vključujejo Razborico v Sentilj, ki predstavlja tudi katastrsko občino za oba kraja, Malo Mislinjo pa v Veliko Mislinjo (zdaj Mislinjo).

S spodnjim delom segajo v dno Mislinjske in Legenske doline naselja Pameče, Troblje, Legen, Brde in Mislinja. Naselja, ki v celoti ostajajo v hribih, so Gradišče, Golavabuka, Razborica, Mala Mislinja, Tolsti vrh in Paka.

Pameče, Troblje in Gradišče spadajo v krajevno skupnost Pameče; Legen, Golavabuka in Brde v KS Smartno pri Slovenj Gradcu, Razborica, Mala Mislinja in Mislinja v KS Mislinja, Tolsti vrh in Paka v KS Dolič. Prve tri krajevne skupnosti imajo sedež v takem dolinskem kraju, ki ima dokaj razvite centralne funkcije, med drugim tudi poštne urade. Manj so razvite centralne funkcije v Doliču, ki ga na eni

* To je ljudsko. Uradno je Brda.

strani pritegujeta Mislinja in Slovenj Gradec, na drugi strani pa Velenje. Za vse hribovske kmetije pa predstavlja center višjega reda občinsko središče in mesto Slovenj Gradec. Njegov vpliv je tako močan, da opravičuje ime Slovenjgraško Pohorje, čeprav je v Doliškem podolju in torej v krajih Paka, Tolsti vrh in delno Mislinja naj-novejši čas čutiti vedno močnejši vpliv zaposlitvenega in tržnega centra Titovo Velenje.

Obravnvano ozemlje je bilo pregledno geografsko prikazano v okviru vsega Pohorskega Podravja (G a m s, 1959), porečja Mislinje (G a m s, 1976) in v IV. knjigi Krajevni leksikon Slovenije (1980). Tu je analiza mnogo bolj podrobna, napravljena za potrebe primerjalne raziskave slovenskih hribovskih kmetij, ki jih po ustaljeni metodologiji vodi Geografski inštitut ZRC SAZU pod vodstvom D. Mezeta. Glede minimalnih zahtev se ta študija drži v glavnem objavljenih navodil (M e z e, 1980). Odstopanja so sproti navedena. Glavni vir za našo analizo so arhivi ustreznih gospodarskih in upravnih služb, v glavnem pa terensko anketiranje.

Zanesljivost podatkov v glavnem zmanjšujejo ne vedno posodobljeni podatki kmetijskih in upravnih služb in ker odgovori anketirancev niso bili vselej preverjeni. V glavnem so kazali anketiranci težnjo, zmanjševati tiste podatke, za katere so menili, da bi jim lahko škodili v zvezi z davščinami. Terensko anketiranje je bilo opravljeno v glavnem poleti 1981, delno pa še kasneje do spomladi 1982.

Obdelanih je bilo 137 kmetij s skupnim zemljiščem nad 10 ha. Ogromna večina jih je nad 600 m. Le štirje domovi imajo manj od 500 m n. v. Od nižjih kmetij z nad 10 ha zemljišča in z bolj strmo obdelovalno zemljo od 20 % oziroma 11,5⁰ (glej M e z e, 1980) so bile izpuščene le redke v mišljenju, da je težišče le više v hribih.

Za vsako kmetijo je bilo računalniško obdelanih 78 podatkov. Tako nastala študija ne more vsestransko prikazati kmetij. V ospredju je iskanje medsebojnih zvez med naravnimi in družbenimi pojavi in ugotoviti njihov vpliv na današnje stanje hribovskega kmetijstva. V tem vidim glavno nalogo geografije. Za boljše zaokroženost podobe manjka predhodnih ekonomskih, etnoloških in zgodovinskih ter socioloških analiz.

Obdelane so naslednje kmetije; imenovane z domačimi imeni.

V Pamečah: Bricman, Váukan, Tràtnik, Jákopič, Vrhnják, Pétrič, Kávdik (tudi Spodnji Kaudek), Úlbnik (Vulbenk, Ulbenk), Mènard, Pírpank, Skrátek, Paradfž, Kráker (Krakar), Zgornji Ráčnik, Skorjánc, Jesènk, Pogáč, Krevh (Planski Kreuh), Podlénsnik (združeno z Ravnjákom), Zgornji Kávdik, Míkej.

V Troblah: Marzél, Úlbnik (Óbnik), Kreuh, Dórník (Durník), Terbúl, Gósník, Náberník, Krníčnik.

V Gradišču: Gradiščar (Gradišnik), Serúšník, Jámník, Sírník, Kávčič, Kášník, Pódkrzník, Krémžar, Brézník, Kortél, Podmeník, Rútník, Gábršek (Gabrsko).

V Legnu: Zgornji Metvíršek, Vívod, Kúrník, Péter, Vinišník, Klevž, Jévšník, Jezník, Temník, Prošt, Metvóz, Golób, Krénkar, Terbúl, Návršník, Oréšník (Orešjenk).

V Golavabuki: Hártman, Mrzèl (Marsel), Gámpret, Stalékar, Léšník, Črésník, Fáncat, Rázborník, Voláuc, Kimbez, Reberník, Vrhnják, Pridgar, Zákřzník, Turíčník.

Na Brdah: Pěřšè, Tomažíf, Dovník, Múšič, Lázár, Rek, Vájžar.

V Razborci: Spodnji Barl, Zgornji Barl, Pošél (Pošelovo), Nogár, Trnjek, Jérloh, Brěšar, Jélen, Élbej (Helbl), Gárnuš, Lúšenc, Krívec.

V Mali Mislinji: Trétjak, Konéčnik, Tovšák, Jesóvnik, Strmčnik, Krénkar, Rázbornik, Zepáč, Potóčnik, Váukan, Svéčko, Smágej, Víšnar.

V Mislinji: Ódam, (Ádam), Zile, Ramšák, Vodóvnik, Miklávž, Ogrín (Vogrín), Hríberšek, Sédovnik, Krížovnik, Médved, Smolár.

V Tolstem vrhu: Pavlúh, Turják, Vivod, Vovk, Lémeš, Gros, Páčnik, Pruž, Spodnji Pájenk, Pečovnik, Práprotnik, Ramšák, Zgornji Pájenk, Grámpus (Grampus), Mravlják.

V Paki: Spodnji Trmód, Kúzman, Óšlak, Požég, Zlódej, Kanóvnik.

Zlasti v severozahodnem delu našega ozemlja se za mnoge kmetije poleg teh imen rabi tudi pridevniška oblika (Trbul-Trbulovo, na Trbulovem, Rebernikovo, Golobovo) Podkrško namesto Podkržnik in podobno.

Če domačini govorijo na Gradišču, mislijo okolico Gradiščarja. Sicer je v Gradišču. Na Legnu pomeni na terasi, više v bregu je v Legnu.

1. NARAVNOGEOGRAFSKI POGOJI

1.1. Kamninske in pedološke razmere

Obravnavano ozemlje je litološko tako pestro, da nima domala nobena kmetija na svojem obdelovalnem zemljišču povsem enake kamnine in enake prsti. Ta pestrost je le delno vidna z geološke karte lista Celje 1 : 100 000 (Mioč, P., Žnidaršič, M. in sod., 1972), ker je nujno shematizirana. Veliko večino ozemlja gradijo metamorfne kamnine, ki se glede sprijetosti na kratke razdalje bistveno spreminjajo. Na severozahodnem Slovenjgraškem Pohorju se tako hitro spreminjajo in prepletajo osnovni staropaleozojski temni filitoidni skrilavci, dacit, magmatske žile in leče. Izstopa dacit, v katerem je relief za spoznanje strmejši in prst plitvejša kot na filitoidnih skrilavcih. V cestnih usekih je videti, kako štrlijo dacitne piramide na strmini mestoma tik do površja. Kmetije so na dacitu zelo redke. Vzrok je tudi v tem, da je iz dacita najvišji hrbet med Jesenkovim vrhom in Kopami, kjer sega Pohorje mestoma nad zgornjo mejo agrarne poselitve. Redke so kmetije tudi na paleozojskem vijoličastem do svetlosivem kremenovem peščenjaku, kot na primer na Svetoanskem hribu in severno pod Kremžarjevim vrhom. Prst je tod debelejša, mestoma vijoličasta do rdečkasta, a zelo kislá. V tem delu Pohorja je posebnost apnenc, ki gradi Jesenkov vrh (935 m). Kot drugod v apnencu je tudi tu v strminah prst nesklenjena, a rodovitna. Na njem je le kmetija Pogač na uravnavi, ki se javlja v podnožju apnenčastega vrha. Blizu doma je dolinasta vrtača, v kateri je na enem kraju obdobjni izvir studenca in na drugem požiralnik. Travniki na apnencu slovijo kot dobri. Krave, ki se krmijo s senom z njih, dajejo boljše mleko. Velik del vrha je bil še pred stoletjem pašnik, zdaj pa so od njega ostale le redke senožeti.

Na ostalem obravnavanem Pohorju je jasneje izražena pasovitost. V nižjem prigorju prevladujejo muskovitno-biotitni gnajsi (s prehodi v blestnik). Njihov pas se začinja na Brdah in se proti jugovzhodu razširja oziroma se vzpenja njegov zgornji rob vedno više proti vrhu Pohorja, ki ga dosega v Rogli (1517 m). Vmes so na gosto leče pegmatitnega gnajsa. Zlasti na Brdah in v Mislinjskem jarku so goste žile amfibolita (s prehodi v amfibolitni skrilavec), iz katerih so bolj kompaktné skale. Nad pasom muskovitno-biotitnega gnajsa je pas diaforita. V njem je del Golabuke, Razborice, Male Mislinje in Mislinje. Ker zavzema diaforit višji relief,

ni lahko ugotoviti, ali je redka poseljenost posledica slabše zemlje ali višine. V Golavabuki in v zgornji Razborici se med diafiorite vrivajo žile dacita. V njem je le malo kmetij. Vtis je, da ima v območju muskovitno-biotitnega gnajsa in diafiorita relief večji vpliv na lokacijo samotnih kmetij in njihovih obdelovalnih površin kot litološka podlaga oziroma prst. To pa zato, ker so znotraj geološko enakih kamnin močne razlike v sprijetosti, kar odločilno vpliva na debelino in s tem kakovost prsti. Večja kompaktnost kamnine često pomeni tudi večjo strmino in s tem plitvejšo, bolj peščeno in gruščnato prst. Fosilni periglacialni grušč je v cestnih usekih razkrit predvsem v globočninah, ki pa zavzemajo v glavnem višji relief. Na obdelovalnih zemljiščih nisem našel strnjene podlage fosilnega periglacialnega grušča, ki je tako značilen za višje osojne dele Pohorja, zlasti v območju smrekovih gozdov (glej G a m s, 1959, 1976). Najdebelejša zemlja je v skrilavcih, kjer pa je često mokrotna in podlega drsenju.

Debela in nestabilna je preperelina v miocenski sivici, ki pa sega iz doline ob pohorskem pobočju do hribovske kmetije predvsem v Golavabuki (pod Hartmanom) in v Legnu (pod Vivodom in Metvirškom). Tu so zastopane debele oglejene prsti, medtem ko je v območju globočnin in metamorfni kamnin ranker ali kislja rjavica. Čeprav sta oba talna tipa kislja, pa je v Doliču zaradi strmega reliefa in plitve prsti v dolomitu površje mnogo manj poseljeno in obdelano od pohorskega, kar je bilo že kartografsko dokumentirano (G a m s, 1951).

Rjava prodnata zemlja na rečni naplavini se javlja samo pri treh kmetijah na zgornjem koncu Legenskega polja. Take prsti so tudi na würmskih prodnih terasah na nižjem Legnu in v Mislinjski dolini, ki pa je izven naše obravnave. Tudi na zgornjem Legnu sta rjavica in rendzina najbolj izkrceni in poseljeni. Že tam, zahodno od Popjala, pa je ostala pod gozdom višja (in starejša) prodna terasa z oglejeno izprano prstjo, česar je mnogo več v Slovenjgraški kotlini, v Dobrovi (glej G a m s, 1976).

Inštitut za hmeljarstvo in pivovarstvo v Žalcu je izdelal nekaj pedoloških analiz v območju naših kmetij za Koroško kmečko zadrugo TZO Ledina (arhiv te KZ v Slovenj Gradcu). Vsebuje jih tabela 1.

Srednja vrednost teh meritev je pH 4,6, kar kaže na znatno kislost, ki izvira iz matične podlage. Za primerjavo naj navedem, da sem nameril v B horizontu rjavice na apneniški podlagi nad kmetijo Jesenk na travniku pH 5,5—5,9. Redki domači vedo, da bi prst izboljšalo peskanje z apneno moko, vendar do njenega trošenja ne pride. V dolinah je bilo nekdanje opaziti na njivah izboljšavo ob makadamskih cestah, ki so jih posipali s karbonatnim peskom in karbonatnim gramozom, od koder je veter raznašal prah. Enak učinek bi se lahko nadejali, če bi gozdne hribovske ceste posipali s karbonatnim in ne silikatnim gradivom, kot je zdaj v navadi.

Kot kaže tabela št. 1, je kalijevih sestavin v prsti dovolj, za nekatere kulture pa preveč. Ob anketiranju o uporabi umetnih gnojil so kmetje odgovarjali, da jih večina uporablja nitrofoskalovo gnojilo v običajni sestavi. V gnojilu vsebovani kalij je torej povsem nepotreben. Del kmetov se tega zaveda, vendar pravi, da v trgovinah v sezoni gnojenja navadno nimajo druge izbire.

V fizičnogeografskem laboratoriju Oddelka za geografijo FF sta bili narejeni mehanični analizi dveh vzorcev prsti. Prvi je iz globine 10 cm, vzet pri kmetiji Sma-

Tabela 1
Pedokemične analize
 Table 1
Pedochemical analyses

Lokacija vzorca	Glob. v cm	pH (KCl) g	P ₂ O ₅ g	K ₂ O g	Izraba
Skorjanc Oto, Pameče	10	4,3	4,8	19,8	
	20	4,2	4,5	29,0	
Smolar Ivan, Pameče 222	10	4,6	3,2	32,5	
	10	4,5	3,5	22,0	
Golob Jože, Golavabuka 15	0—20	4,9	5,7	16,7	njiva
	0—20	4,9	5,1	15,2	njiva
	0—10	5,0	4,2	31,7	
Marzel Jože, Golavabuka	0—10	4,4	3,0	21,0	travnik
	0—10	4,6	3,6	14,2	travnik
	0—10	4,4	2,8	14,0	travnik
Gabršek Franc	0—10	4,4	5,8	20,0	travnik
	0—10	4,2	2,6	7,0	
Smrtnik Franc, Brde	0—20	4,8	6,8	25,2	
	0—10	4,85	5,6	28,5	
Ramšak, Mislinja	—	4,9	4,4	35,7	ob gozdu
	—	4,9	4,5	26,0	pašnik
	—	4,7	4,3	21,3	travnik
	—	4,6	11,8	60,7	njiva
	18	4,6	?	?	

gej v Mali Mislinji, 1005 m n. v., izpod travnika v diaforitih. Drugi vzorec (vrednosti v oklepaju) je iz enake globine pri kmetiji Rek v Zg. Brdah v blestnikih.

Sestava: grobi pesek 22,36 % (15,86), drobni pesek 28,54 (31,04), melj 27,7 (28,8), glina 21 % (24,3), humus 3,32 (2,12), CaCO₃ 0 % (0), pH 4,5 (4,4). Zaradi prevlade peskov je vodna prepustnost znatna, izpiranje hitro in umetna gnojila imajo kratkotrajne učinke. Boljše je v tem oziru s prstjo na skrilavcih, na miocenski sivici in na debelih prsteh vobče.

Med anketnimi vprašanji je bilo tudi to, ali letini bolj škodi moča ali suša. Iz odgovorov izvira vtis, da vpliva na sušnost več dejavnikov. Na nadpovprečno strmih zemljiščih (nad okrog 19⁰) prinaša suša več škode. Ob gornji meji naselitve je po mnenju kmetov suše manj. Čeprav je pritožb o suši več kot o moči, je vendarle vtis, da gledajo kmetje na sušo in močo predvsem še s stališč žit, ki pa so že dolgo tega stopila v ozadje kmetovanja, za travništvo. Verjetno zaradi tega zastarelega gledanja ne vidijo potrebe, da bi umetno namakali travnike in pašnike, razen redkih primerov, ko še vzdržujejo prečno po pobočju speljane vodne järke. Preseneča tudi, da nikjer ne namakajo travnikov s prenosnimi vrtljivimi škropilnicami. Zanje ne bi bile potrebne večje investicije, saj je le malokateri travnik oddaljen več sto metrov od vodnega toka v jarku, od koder bi lahko voda samotežno tekla do škropilnice.

Klasifikacijo naših zemljišč so izvedli za izdelavo občinskega plana (Občina Slovenj Gradec, 1978). Po tem viru zavzema kategorija »nezmožnost kmetijske rabe« neposeljeno ovršje Pohorja in del levega pobočja Mislinjskega grabna pod Brešarjevimi rutami (kota 1102 m). Veliko večino našega poseljenega Pohorja zavze-

ma kategorija »močno omejena možnost kmetijske rabe«. Kategorija »otežkočena možnost kmetijske rabe« zavzema Tolsti vrh, Pako, spodnjo Golavabuko in legensko teraso. Otoki te kategorije so še znotraj prejšnje kategorije, gosti zlasti v Pamečah. Zajemajo večji del manjše strmine.

Glede na razmere na terenu je vtis, da je utemeljena uvrstitev hribovskih zemljišč v nižje kategorije. Vtis pa je tudi, da je ta klasifikacija zelo zelo pavšalna in potrebna temeljite izboljšave s terenskim delom.

1.2 Relief

Obravnavano ozemlje spada k Zahodnemu Pohorju, ki je znatno bolj razčlenjeno z dolinami in grapami kot Vzhodno Pohorje. Reliefni pogoji so dokaj značilni za tisto slovensko makroregijo, ki jo imenujemo Predalpsko hribovje in ki je tudi drugod poseljena pretežno s samotnimi kmetijami. Za naš relief je značilno malo zelo strmih odsekov pa tudi malo ravnin na vzpetem svetu kakor tudi v dnu dolin. Povprečna strmina vsega ozemlja zato ni majhna in znaša v porečju Mislinje nad vodomerno postajo Dovže na hribovitem Pohorju $22^{\circ} 40'$ (Gams, 1976, s. 188). Podobno je tudi na ostalem našem ozemlju. Povsod so na vzpetem svetu najmanjše strmine praviloma na vrhu slemen, največje pa na spodnjem pobočju pri dnu dolin in grap. To se tolmači s povečano erozijsko močjo v kvartarju. Po reliefnih pogojih lahko ločimo tri dele:

a) Osrednje Zahodno Pohorje med Kremžarjevim vrhom in **Malo Kopo**. Osnovna reliefna oblika so slemena, ki se znižujejo od razvodnega hrbita proti Mislinjski dolini. 200—300 m pod razvodnim hrbitom, ki presega zgornjo mejo naselitve, se znižujoča se slemena ravnavajo. Slemenski nivoji so v smeri proti JV vse višji, tako kot se to v to smer dviguje razvodni hrbit Pohorja. Med Kremžarjevim vrhom in Malim sedlom so slemenski hrbiti med 800 in 950 m in so torej še redko poseljeni, pod Črnim vrhom v Mali Mislinji pa med 1250 in 1350 m ter že nad pasom poselitve. Na koncu se slemena hitro znižajo za okoli 200 m do dna Mislinjske doline. Običajna smer slemen je SV-JZ ali tudi SSV-JJZ, kar je prečno na pohorski razvodni hrbit in potek Mislinjske doline. Na takih slemenih prevladujejo jugovzhodna in severovzhodna pobočja. Prva so mnogo bolj poseljena kot druga, ki vzbudijo opazovalcu od daleč vtis močne gozdnatosti vse pokrajine. Najožje in najbolj tipično je sleme Razborice med vzporednima dolinama Dolžanke in Turičnice, najširše in najmanj razrezano pa je sleme med Dolžanko in Mislinjskim grabnom, ki je do 3,5 km široko. Sleme Golavabuke se v spodnjem delu hitro razširi in dobi značaj nerazrezanega pohorskega pobočja. Začetna grapa Reke ima jugo-jugozahodno smer. Ko pa doseže legensko teraso, zavije v zahodno in nato severozahodno smer pod vplivom ene od vzporednih labodskih prelomnic. Med njimi se je legenska terasa tako znižala, da jo uvrščamo v dno Slovenjgraške kotline. Kmetije na njej večinoma izpadejo iz naše obravnave. Zaradi nakazanega zaokreta Reke pa je med njo in dolino Turičnice ostalo slabo razčlenjeno pobočje Pohorja, ki ga večinoma zasega Golavabuka, niže pa tudi Brde.

b) Hrbet Volovice odstopa od prejšnjega reliefa po svoji širini — v smeri proti Rogli se hitro razširja — in po smeri slemena. Tu je relief najmanj razčlenjen po dolinah, saj ni mogla narediti globlje doline niti začetna Paka. Ta del Pohorja pomeni že prehod v bolj planotasto Vzhodno Pohorje. Daleč največ je tu severnih

in južnih leg. Prve, nad Mislinjsko grapo, so gozdnate, druge pa med najbolj poseljenimi na našem ozemlju.

c) Zahodno od Kremžarjevega vrha, zlasti izza Jesenkovega vrha, se glavni razvodni hrbet razpusti. Samo tu se občinska meja izneveri razvodnemu hrbtu. Bolj kot slemenasto je to ozemlje kopasto v nadmorskih višinah med 935 m (Jesenkov vrh) in okoli 400 m nad dnem Spodnje Mislinjske doline. Najzložnejša zemljišča so na vrhu kopastih vrhov. Največ kmetij je v prisojaj, vendar niso redke tudi druge lege.

Kvartarno naplavno dno Mislinjske doline je v občini Slovenj Gradec med 363 m na ustju mejnega Medvedovega grabna in 630 m pri prehodu v Mislinjski graben. V tem njegovem zgornjem koncu nad krajem Šentlenart* pa ni kmetij. Pač pa so kmetije pod 600 m n. v. na prodni legenski terasi, ki je med 415 in 670 m. V to študijo sta vključeni samo dve tamkajšnji kmetiji nad 600 m.

Hribovske kmetije z naklonom obdelovalnega zemljišča nad 11,5° a pod 600 m nadmorske višine so bile vključene le nad Spodnjo Mislinjsko dolino. Tu so štiri kmetije pod 500 m n. v.

Po reliefni legi moremo hribovske kmetije deliti na naslednje tipe.

1. **Vrhslemenska lega.** Če je vrh slemena ozek, so poslopja razvrščena po vrhu vzdolž slemena; na vrhu slemena ni večjih njiv, obdelovalno zemljišče pa se razprostira po obeh pobočjih. Opazno je večje opuščanje obdelovanja na zahodni oziroma severozahodni strani. Pri tem tipu kmetij je dom več deset metrov višji kot je povprečna višina obdelovalnega zemljišča. Najvišje kmetije so razmeroma nizke; na primer na poševnem vrhu slemena Razborice* ostajajo vse pod 830 m.

Poleg Razborice kot imena za najbolj tipično, 5 km dolgo in 1 km široko sleme se javljata na našem ozemlju še dve imeni podobnega porekla na vrhu slemen: za kmetiji Razbornik v Golavabuki, 750 m, in Razbornik v Mislinji.

Kot podtip vrhslemenske domačije je lega na začetku slemena, tam, kjer se sleme odlepi od gorskega pobočja in je navadno ožje ter na krajšo razdaljo znižano. Taka lega je prometno pomembna in dve domačiji v taki legi imata ime Sedovnik oziroma Sedlar, ki prihaja verjetno od prehodnosti.

Razmeroma precej vrhslemenskih kmetij je zapuščenih, med njimi Marolt. Kaštivnik in Šavc, le še enega prebivalca ima Navršnik (ime!). Vzroke bi lahko iskali v precejšnji strmini obdelovalne zemlje in v težavi z vodo, ki jo morajo za pitje zbirati s strehe (Navršnik) ali jo pripeljati z višjega gorskega pobočja po dolgem cevovodu.

2. **Lega v dolinskem kotu** (v kotu) v našem območju ni pogosta — npr. Krivec v Razborici.

3. **Vrhhribska lega** se javlja le v nižjem, severozahodnem Slovenjgraškem Pohorju, v Pamečah in Gradišču, kjer sta taka primera Škratek (676 m) in Gradiščar (517 m). Dom stoji na vrhu kopastega hriba, obdelovalno zemljišče se je nekda

* Za strnjeno naselje v zgornjem koncu Mislinjske doline često uporabljam ime Šentlenart in ne običajno ime Mislinja, čeprav predstavlja to staro jedro na prehodu v dolino Pake že njen manjši del. To pa zato, ker pomeni Mislinja tudi največje naselje, ki sega do vrhov Pohorja ter vključuje tudi območje samotnih kmetij.

* V Krajevnem leksikonu SR Slovenije (Lj. 1954) se kot ime zaselka ali naselja javlja Razbor trikrat in dvakrat Razbore. V vseh primerih je naselje vrh slemena ali pretežno na njem. Očitno izhaja ime iz korena raz, ki ga SP 1962 istoveti z grebenom. Kot lastno ime se javlja navadno v višjem gorovju in je v rabi med alpinisti kot obče ime. Ker imenujejo okoličani Razbor tudi Zarazbor (ali Zarazber), je bilo to ime tolmačeno z lego za jarkom oziroma prvim slemenom nad Podgorsko dolino (glej Slovenski Krajevni leksikon, IV, s. 515). Možna razlaga je tudi po legi kmetij tik pod vrhom na njegovi južni strani.

razprostiralo po vseh straneh hriba, do zdaj pa je gozd prerasel predvsem severne in strmejšje ostale lege. Njive so ostale tik ob vrhu, kjer je navadno zložnejši relief. Reliefno podobno »gradišče« je še v Trobljah, kjer so pod vršnimi njivami tri kmetije, Obnik, Marzel in Ovdnik. Tudi pri tem tipu je težavnejša oskrba z vodo, toda Škratek in Gradiščar sta vkljub temu med najbolj moderniziranimi kmetijami v široki okolici.

4. **Pobočna lega kmetij** je najčešča. Drobna oblikovanost, na katero so prilagojena kmetijska zemljišča, je raznolika. Prevladujejo pa taka pobočja, ki so pod vrhom hriba ali slemena zložnejša oziroma udrta (po Malovrhu, 1958 kata-

Sl. 1. Štiri kmetije na polici v Zgornji Razborici. Pribrežni domovi predstavljajo tip tako imenovanih vrstnih kmetij. Zaradi zbliznanosti pravijo domačini naselju Zgornja ves. Čeprav je obdelovalno zemljišče razmeroma zložno, kmetije gospodarsko niso napredovale. Zadaj sleme, ki se od Črnega vrha vriva med Mislinjski graben (zgoraj) in dolino Dolžanke s kmetijami v Mali Mislinji.

morfna) in manj razčlenjena po vodnih jarkih. Ti postajajo navzdol vse globlji in širši. Nad spodnjim delom doline, kjer se pobočje naglo prevesi, so nad parobkom često zložnejše lege, kjer je tudi nekaj kmetij. Dom je pribrežen, v večji strmini sta hiša in gospodarsko poslopje v eni vrsti, sicer eden za drugim. Glede na reliefno oblikovanost bi lahko pobočne kmetije delili na:

4.1. **Kmetije na polici.** Polica v našem pomenu pomeni le manjši naklon od povprečne strmine pobočja. Če je polica široka, pride do sklenjenih obdelovalnih zemljišč v eni vrsti (»vrstne kmetije«). Tako visoke police, da premorejo sklenjene obdelovalne površine v nadstropjih, so redke. Najlepši primer je v Paki.

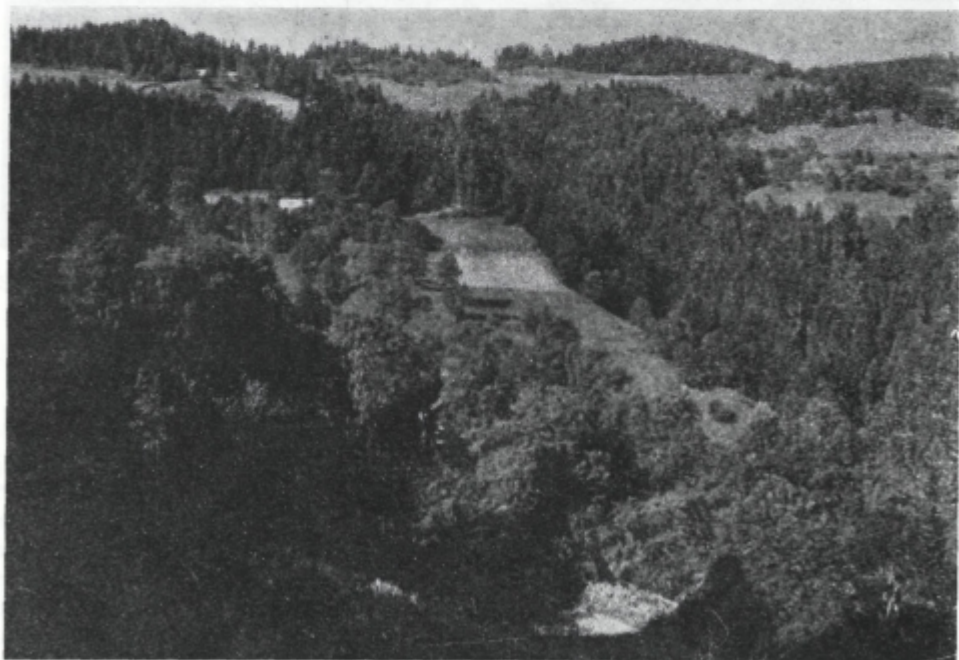
4.2. **Kmetije na robu** so navadno nad strmim spodnjim odsekom pobočja nad dnom grape (oziroma doline). Morfogenetsko so to verjetno predkvarnarne terase (glej Gams, 1959). Primer: Vavkan nad Medvedovim grabnom. Po Malovrhovi terminologiji je to navadno anamorfn pobočje, ki je dvignjeno nad črto dolinskega pobočja.

4.3. Rebrnata lega kmetije. Nekaj pobočij je dokaj ploskih in enakomerno strmih od zgornjega do spodnjega roba. Če so manj razrezana po grapah, so navadno tudi strmejša. Imenujem jih po B a d j u r i, 1953, rebra in kmetije na njih kmetije na rebreh. Strmine so nadpovprečne, kmetijsko stanje slabše (primer: Lušenc v Razborici, Vajžar na Brdah).

V vseh legah je čutiti težnjo, da je dom primaknjen na rob obdelovalnega zemljišča, bliže vodnemu toku. Največ kmetij je na policah, teh pa je največ ob vrhu ali pod vrhom take vzpetine, ki ne presega gornje meje naseljenosti. Po tej legi bi lahko te kmetije imenovali **obvršne kmetije**.

Glede gostote kmetij oziroma predelitve po vmesnih gozdnih pasovih, kjer potekajo meje celkov, bi lahko kmetije delili:

4. a) Vrstne kmetije. Pred kapitalistično dobo oziroma dobo ogozdo vanja med obdelovalnimi zemljišči ni bilo vmesnega gozda; bila so torej povezana v vodoravnih pasovih. Nekaj gozda je bilo v samih grapah. Zdaj pa so se ti navadno že razširili. V celoti so vrstne kmetije za Slovenjgriško Pohorje manj značilne kot za nekatere reliefno manj razčlenjene dele Pohorja (zlasti na Vzhodnem Pohorju), Strojno in Kozjak. Po legi spadajo večidel v »kmetije na polici« (policah). Na severni strani navadno ni vrstnih kmetij. Vrstne kmetije na pobočju navadno preidejo na znižujočem se slemenu v vrhslensko kmetijo in z njo končajo. Le zelo redko se vrsta podaljšuje na osojno stran.

Sl. 2. Ob zgornjem robu slike so vrstne kmetije v Golavabuki v n. v. 700—800 m. Pri nižjih dveh kmetijah so obdelovalna zemljišča vidno prilagojena zložnejšim legam med vedno globljima grapama.

Vrstne kmetije najdemo v Trobljah pod Durnskim vrhom v n. v. 600—700 m (med Nabrnikom in Trbulom), v Golavabuki med 950 in 1050 m (Jegert-Turičnik), med 800 in 900 m (Volavc-Kimbez), 700 in 800 m (Črečnik-Rebernik), na Brdah med Peršetom in Lazarjem, v Razborici med 900 in 1000 m med »Brešarjevo vasjo« in Lušencem, v Mali Mislinji med 650 in 800 m med Grilom in Potočnikom, više med Vaukanom in Sedovnikom, na Tolstem vrhu med 750 m in 850 m med Vivodom in Lotričem, med 700 in 750 m med Odrom in Pogorelcem.

4. b) Gručaste kmetije. Imajo prav tako povezana obdelovalna zemljišča kot vrstne kmetije, le da so v raznih višinah; če je pobočje visoko, je ena nad drugo. Kot pri vseh ostalih je tudi tu zemljišče v celku. Kmetije so lahko na sklenjeni polici (Paka, Mislinja: Ramšak-Miklavž-Ogrin) ali na policah, ki jih ločujejo strmejši odseki (Jerloh-Trnjek-Nogar v Razborici).

4. c) Gozdnate samotne kmetije na redko redčijo gozdove. Posedujejo navadno precej gozda, neugodna pa je prometnost, zaradi katere se pri njih inovacije le počasi uveljavljajo.

Vrstne in gručaste kmetije so pretežno v prisojajah. Gozdnate samotne kmetije pa je najti v večji meri tudi na osojajah. Glede na drobno reliefno oblikovanost je mogoče ločiti naslednje pobočne tipe:

4. A. Ulegninska lega kmetije. Nahaja se med dvema višjima parobkoma oziroma dvema začetnima slemenoma. V taki legi je več od pobočij odbitega žarčenja, manj vetra in višja je talna vlaga, ki polzi z vseh strani proti osi ulegnine. Primer: Fancat v Golavabuki.

4. B. Lega na izboklini se na izohipsni karti pozna po navzgor izbočenih izohipsah. V takih legah je daljše sončno sevanje, več vetra, lepši razgled. Izboklih leg je v večji višini več kot v nižini in v prisojajah več kot v osojajah. Primer: Trnek in Nogar v Razborici.

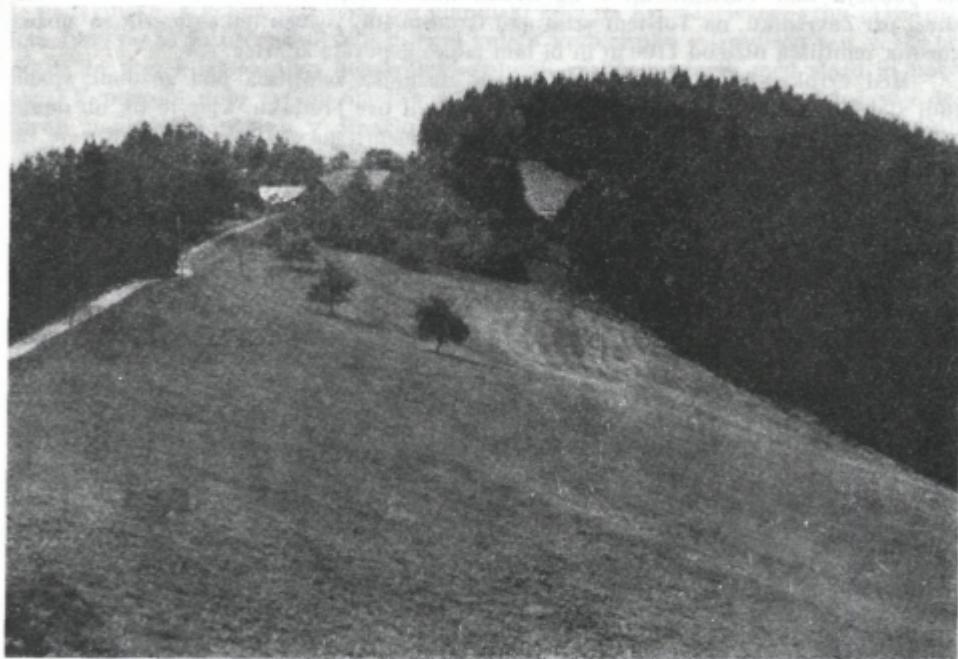
5. Lega na naplavni ravnici je pri nas redka. Na zgornjem koncu legenske terase so take gručaste kmetije. V taki legi je tudi dom kmetije Zilc v Mislinjskem grabnu. Pri Zilčevem domu je na ravnem le njiva za koruzo in krompir, vse ostalo, to je travniki, pa na višjem pobočju. Ostale kmetije tega tipa imajo najugodnejša zemljišča.

Od 137 kmetij Slovenjgraškega Pohorja spada k vrhslenskemu in vrhhribskemu tipu 28,5 %; k pobočnim kmetijam 68 % in majhen preostanek k legi na naplavni ravnici. K slednji spadata tudi kmetiji Peter in Vinišnikar v Brezovi vasi na Legnu. Tako kot v vseh drugih »vaseh« na obravnavanem ozemlju (Brešarjeva ves v Razborici) v hribih imajo tudi tu kmetije zemljišče v celku. Obe ti kmetiji sta pod 600 m n. v. a ima večina obdelovalnega zemljišča nad 11,5° naklona.

Da so si naše kmetije izbrale v glavnem najbolj zložne lege, se vidi že iz podatka, da znaša povprečni naklon obdelovalnega zemljišča 17,8°,* povprečni naklon vsega površja v jugozahodnem delu Pohorja pa dobrih 22° (G a m s, 1976). V okviru te študije sta bila ta dva podatka podrobneje proučena v hribovskem delu naselja Pameče. Srednji naklon površja je bil izračunan po kvadratih 1 × 1 km po metodi

* Povprečni naklon obdelovalnega zemljišča je bil izmerjen na terenu z naklonomerom. Terenska metoda je dobra predvsem v primeru, ko je zemljišče pregledno od vrha do dna in ni velikih razlik v strmini v posameznih delih. Povprečne strmine pa so bile izračunane tudi po topografskih načrtih v merilu 1 : 10 000 in 1 : 5 000. Iz razmaka krajnih izohips so bile izračunane strmine za kolikor toliko strminsko homogene dele obdelovalne zemlje. Obseg teh delov je bil ocenjen na desetinke. Povprečna strmina vsega obdelovalnega zemljišča je bila izračunana ob upoštevanju velikosti homogenih delov in njihovih strmin.

Kudrnovske na osnovi topografske karte 1 : 25 000 (o metodi G a m s, 1976, 186). Razpon po kvadratih znaša 16,8 in 35°, povprečje 25,4°, povprečni naklon kmečkih obdelovalnih zemljišč v teh kvadratih pa je 17,3° (razpon med 21 in 11°). Obdelovalno zemljišče je torej za osem stopinj zložnejše kot je povpreček za vse površje. Vendar je tudi v tem kraju nekaj primerov, ko je blizu kmetije ostalo pod gozdom zemljišče v manjši strmini kot je na bližnjih njivah ali travnikih. Taki primeri so bili posebej pregledani iz naslednjih razlogov.

Sl. 3. Tretjak, vrhslemenska kmetija v Mali Mislinji, v n. v. 770 m. Na severozahodnem pobočju (na sliki) je ostalo mnogo njiv in travnikov, čeprav rastje zaostaja za dva tedna za jugovzhodno in južno lego. Koruza dozori za zrnje le včasih. Desno nad domom porašča gozd zložnejše zemljišče na vrhu hriba kot je niže obdelano. Kmet pravi, da je vzrok v slabši zemlji. (Vse fotografije je posnel avtor.)

V zgodovinskem pregledu (gl. str. 160) bo govora, da je bila v fevdalni dobi, to je od kolonizacije do kapitalizma, osnova hribovskega kmetijstva pašna živinoreja. Njive so delno obdelovali z motiko oziroma ralom. Pri taki strukturi in takem obdelovanju strmo zemljišče ni pomenilo tolike ovire kot danes v času traktorskega oranja, motornega prevažanja in motorne košnje sena. Ob novi obdelavi ima prednost zložnejše, pa čeprav manj rodovitno zemljišče. Od tod po družbi podprta težnja po spremeni hribovskih zemljišč glede na oddaljenost od doma in strmino. Spremena je na Slovenjgraškem Pohorju zavzela mnogo manjši obseg kot na primer v Selški dolini. Iz teh razlogov so tu navedeni primeri, ko je blizu kmetije ostalo pod gozdom zložnejše zemljišče kot znaša strmina na obdelovalnem zemljišču. Daleč največ takih primerov je pod vrhom vzpetin, ki še ne dosegaajo naselitvene meje in kjer klima še

ne predstavlja prepreke. Najznačilnejši taki primeri so v Pamečah kmetija Vrhnjak, ki je pod zelo oblim Svetoanskim vrhom (756 m), Mikej pod plečatim gozdnatim vrhom (761 m), Gosnik, Vavkan, kjer ima obdelovalno zemljišče v strmini 20° , gozd nad njim pa le 18° . V istem kraju je Tratnik v zadnjih letih ob podpori zadrage izkrčil nekaj ha gozda na zložnejšem svetu s kisljo prstjo na vijoličastih filitoidnih skrilačih. Podobne možnosti imajo kmetije Nabernik, Gosnik in Trbul, Zg. Kaudek. V Gradišču je blizu zložnejši gozd na vrhu slemena med Vrhnjakom in Volavcem, na pobočju nad Turičnikom, v Zg. Brdah nad Rekom in Vajžarjem, v Mali Mislinji pri Završniku, na Tolstem vrhu nad Grosom itd. V vseh teh primerih so zložna gozdna zemljišča niže od 1100 m in bi tam lahko uspevale žitarice.

Med vzroke, zakaj so ponekod pustili zložnejša zemljišča pod gozdom, spada tudi slabša zemlja. Tak primer je v Mali Mislinji pri Tretjaku, kjer je tik ob domu zložna gozdnata kopa s kamnito zemljo (rankerjem), pa pri Navršniku. Ker je na vrhu kop praviloma debelejša preperelina in zemlja (gl. Selby, 1970), je pričakovati, da bo tudi bolj sprana. Domnevno poglaviti vzrok pa je klimatski. Ravno zemljišče dobiva v višjih legah manj sončne energije kot v prisojeh in toploljubne kulture tam slabše uspevajo. To so pokazala merjenja na Ojstrici (Medved, J., Gams, I., 1968). Ker pa sloni sedanje hribovsko kmetijstvo v veliko večji meri na travnem in ne žitnem pridelovanju, in to s stroji, so postala zložna in bolj vetrovna vršna zemljišča ugodnejša vkljub morebitni slabši klimi oziroma zemlji. Zaradi

Sl. 4. Tratnik v Pamečah je ob podpori kmetijske zadruge Ledina skrčil gozd na zložnem pobočju nad novo hišo in gospodarskim poslopjem, ki nista na izgled nič več kmečka. Zemlja na krčevini na rdečastih filitoidnih skrilačih pa ni nič kaj rodovitna.

splošnega upadanja izrabe kmetijske zemlje v kapitalistični dobi žal ni nastopila ustrežna prebera zemljišč in zanjo tudi v sedanosti ni večjega zanimanja. Razen že omenjenega Tratnika si je doslej pridobil dovoljenje za posek gozda za travnik le Ramšak v Mislinji.

1.3. Klimatski pogoji

Na obravnavanem ozemlju je doslej delovala le ena vremenska postaja, še to le padavinska. Z delom je pričela pri planinski koči na Kremžarjevem vrhu (1105 m), leta 1963 pa so jo premestili k bižnjemu kmetu Podkržniku v Gradišču v n. v. 785 m, ne da bi prej z istočasnimi meritvami ugotovili razlike padavin med staro in novo lego. V povojni dobi sta ob spodnjem robu obravnavanega področja istočasno delovali padavinski postaji v Smartnem pri Slovenj Gradcu (452 m) in v Mislinji (589 m). Mesečne padavine prikazuje tabela št. 2 a. Narejena je po izrabi arhiva HMZ v Ljubljani.

Nekaj je okoliških padavinskih postaj z znanimi podatki za drugačne opazovalne nize. Preračunano na dobo 1901—1960 dobi Slovenj Gradec (409 m) letno 1183 mm, Šentilj (593 m) 1250 mm, Ribniška koča 1357 mm (G a m s, 1970), Paški Kozjak (1063 m) v letih 1931—1960 1147 mm. Čeprav veljajo vrednosti za razne nize, vendarle preseneča, da dobiva Gradišče v n. v. 785 m le 500—600 mm manj padavin kot 700 m višja Ribniška koča (1505 m), in da so gradienti padavin z višino razmeroma majhni. V dobi 1956—1975 znašajo na relaciji Smartno—Gradišče komaj 7,7 mm več padavin na vsakih sto metrov višine, v vegetacijski dobi 13,6 mm.

Največ padavin je domnevno v območju Tolstega vrha in Pake. Nedaleč vstran je bila postaja Hudi vrh, ki je v dobi 1931—1960 namerila 1547 mm, kar je največ na Pohorju. Vzrok tej večji namočenosti Paškega (Vitanjskega) Pohorja je domnevno v večji izpostavljenosti zahodnim vetrovom, saj hribovje južno od Mislinjskega

Tabela 2 a

Mesečne padavine 1956—1975

Table 2 a

Monthly precipitations in the period 1956—1975

Mesec	Dolinski postaji		Gradišče 785 m
	Smartno pri Slov. Gradcu 452 m	Mislinja 589 m	
Januar	45,2	51,5	53,4
Februar	87,5	52,8	63,2
Marec	67,5	66,0	76,6
April	117,9	100	102,6
Maj	112,1	107,8	117,2
Junij	150,7	156,6	166,4
Julij	160,1	159,5	176,5
Avgust	146,9	141,1	169,3
September	108,5	103,6	117,5
Oktober	102,9	59,9	106,8
November	117,9	118,6	117,8
December	68,0	70,3	77,7
Letno	1267	1226	1380
Vegetacijska doba (IV—X)	881	831	972

Tabela 2 b

Srednje mesečne temperature 1930—1960

Table 2 b

Monthly temperatures in the period 1930—1960

Mesec	Postaja				
	Smartno pri Slov. Gradcu 452 m	Sentilj pri Mislinji 593 m	Paški	Kozjak 1063 m	Ribniška koča 1505 m
Januar	-4,2	-2,2		-3,5	-5,6
Februar	-1,3	-0,9		-2,9	-4,9
Marec	2,9	3,3		0,8	-1,7
April	8,0	7,8		4,1	2,2
Maj	12,4	12,5		9,5	6,4
Junij	16,3	15,8		13,8	11,8
Julij	17,5	17,9		16,1	13,9
Avgust	17,0	17,1		14,8	13,6
September	13,3	13,9		11,5	9,3
Oktober	8,1	8,5		5,9	3,9
November	2,8	3,9		2,5	-0,5
December	-1,4	-1,6		-2,7	-3,3
Letno IV—X	13,2	13,3		10,8	3,7

Sl. 5. Razgled s pohorskega vrha zahodno od Črnega vrha obsega spodaj začetno sleme Razborice, nad njim sleme Golavabuke. Na obzorju od desne proti levi Peca, Uršlja gora in Kamniško-Savinjske Alpe. Nižavje zaliva morje meglice, ki je tako prozorna, da lahko skozi njo vidimo pohorsko pobočje navzdol do nadmorske višine okoli šesto metrov, ostalo pokrajino v daljavi pa zastira vse do okoli 1500 m. Ob zimski temperaturni inverziji so take razmere pogoste.

grabna štrli proti jugu. Večjo namočenost izpričuje tudi to, da se na Rogli javlja najdebelejša snežna odeja na Pohorju.

Temperaturnih postaj na našem ozemlju ni bilo, štiri pa so bile v neposredni okolici. Njihove srednje mesečne temperature prikazuje tabela št. 2 b. Za postaji Šmartno pri Slovenj Gradcu in Ribniško kočo velja niz 1930—1960, za ostali dve pa niz 1919—1938. Za ti dve postaji, za Šentilj pri Mislinji (zastarelo ime je Šentilj pod Turjakom) in za Ribniško kočo, so srednje mesečne vrednosti izračunane kot povpreček iz dnevnih nižkov in dnevnih viškov.

Tabela 3

Cvetenje češnje, košnja in žetev po višini in ekspoziciji

Table 3

Cherry-tree blossom, hay-harvest and crop. acc. to latitude and direction of sloping

Ekspozicija/ nadmorska višina v m	Dan nastopa pojava v letu						
	jug	jugo- vzhod	jugo- zahod	vzhod	zahod	severo- zahod	severo- vzhod
Cvetenje češnje							
400—500	112	114	—	—	—	—	—
500—600	113	—	115	—	127	—	—
600—700	119	120	115	118	117	—	(119)
700—800	118	119	117	—	140	(115)	(125)
800—900	117	130	114	128	136	—	—
900—1000	129	128	135	—	130	—	—
1000—1100	140	149	—	—	—	—	—
Pričetek košnje							
400—500	150	154	—	—	—	—	—
500—600	168	—	166	180	152	—	—
600—700	167	166	154	175	167	—	(172)
700—800	169	164	166	—	166	(176)	(181)
800—900	159	165	172	161	169	—	—
900—1000	173	171	184	171	174	—	—
1000—1100	161	188	—	—	—	—	—
Začetek žetve							
400—500	218	206	—	—	—	—	—
500—600	211	—	207	218	211	—	—
600—700	216	213	206	220	215	—	—
700—800	210	217	215	—	223	(209)	(222)
800—900	216	221	204	196	226	—	—
900—1000	229	230	231	—	—	—	—
1000—1100	232	233	—	—	—	—	—
Srednji dan nastopa							
Ekspozicija	J	JV	JZ	V	Z	SV	SZ
Cvetenje češnje	121	(127)	(120)	(122)	(130)	(115)	(121)
Košnja sena	164	(168)	168	(172)	166	(176)	(175)
Začetek žetve	119	(220)	(213)	(211)	(219)	(209)	(219)

O zanesljivosti teh postaj in njihovih podatkov obstoji posebna študija (G a m s, 1982). Ugotovila je, da so pri mesečnih minimalnih temperaturah podobne temperature kot v dnu Slovenjgraške kotline pozimi do n. v. okoli 1000—1600 m, v ostalem

delu leta pa do 1000—1200 m. Srednje mesečne maksimalne temperature se razen decembra in januarja znižujejo z višino v bolj enakomernih gradientih. Srednje mesečne temperature so v toplem (termalnem) pasu, ki je nad kotlinskim in dolinskim dnom, razmeroma najvišje, nato pa se navzgor znižujejo.

Med terenskim anketiranjem so bile zbrane tudi izjave, kdaj začno cveteti češnje, kdaj je pričetek košnje sena in žetve. Odgovore po višinskih pasovih in ekspozicijah prinaša tabela št. 3.

Odgovori so zanesljivejši pri večji pogostosti kmetij, to je teh v južni, jugozahodni in jugovzhodni ekspoziciji ter v pasovih med 500 in 900 m n. v. Kjer je anketirancev malo, so številke za dan, ko nastopa fenološki pojav, zapisane v oklepajih. Domnevni vzroki, da datumi z nadmorsko višino ne kasnijo povsod smiselno in postopno, so številni. Ljudsko znanje o datumu je ponekod shematsko navezano na določene svetnike ali druge pojave, ki se jih držijo v širšem višinskem pasu. Pri nekaterih kmetijah se na polju javlja več ekspozicij, ki jih je bilo potrebno za računalniško analizo zmanjšati na eno glede na prevlado. Tak postopek je vprašljiv zlasti pri vrhslenskimi domovih z obdelovalno površino na obeh straneh slemena. Na nastop teh fenoloških pojavov vplivajo tudi talne lastnosti (debelina, vlaga, strmina, prsti, sorta, gnojenje), kar pri majhnem številu anketirancev prinaša odstop. Kljub tem pomanjkljivostim je pri večini kolon le videti, da nastopajo cvetenje češnje, košnja sena in žetev v višinah do okoli 900 m le za okoli en teden kasneje kot v pasu 400—500 m. Pas 1000—1100 m pa zaostaja kar 15—20 dni za pasom 800 do 900 m. Glede gradientov bi bila torej pri višini okoli 900 m n. v. izrazita ločnica. Ta meja se pozimi pogosto javlja kot zgornja meja temperaturne inverzije in zgornja meja megle ali čadastega ozračja.

Te ugotovitve se v glavnem skladajo z razmerami na Gorenjskem (Gams, 1980) in z analizo temperaturnih višinskih gradientov v Slovenjgraški kotlini, s pripombo, da nastopajo fenološki datumi v strmem svetu razmeroma prej tudi zaradi sušnejših in plitvejših tal.

Zaradi nakazanih pomanjkljivosti niso povsod v tabeli vidne odvisnosti fenoloških nastopov od ekspozicije. Vtis je, da med južno, jugovzhodno in jugozahodno ekspozicijo ni večjih razlik. Zaradi navedenega ni povsem utemeljeno, sešteti v kolonah vrednosti. Če je to v naslednjem narejeno, je predvsem zaradi orientacije.

Razpredelnica daje vtis, da zaostajajo severovzhodne in severozahodne ekspozicije za južnimi bolj pri košnji sena in začetku žetve kot pri cvetenju češnje, znajajo pa okoli 10 dni.

Republiški zakon upošteva pri dedovanju, zemljiškem maksimu, davščinah itd. mejo pri 600 m n. v. Naša analiza kaže, da nastopa večje poslabšanje klimatskih pogojev za hribovsko kmetovanje šele med 800 in 900 m.

2. DRUŽBENOGEOGRAFSKI PREGLED POLPRETEKLE DOBE

Glavne razvojne dobe, ki jih je še zaslediti v današnji podobi kmetij, so naslednje:

2.1. Fevdalna doba samooskrbnega kmetijstva

Kmetijstvo je slonelo na ekstenzivnem poljedelstvu in pašni živinoreji. To izpričujejo tedanje fevdalne dajatve. V slovenjgraškem gospostvu so okoli leta 1500

letno oddajale župe Razbor (ta kraj je v mnogočem podoben pohorskim), Šentilj (vključena je Razborica) in Golavabuka na eno kmetijo (povprečje iz oddaje 124 podložnih družin) 0,5 goldinarja, 0,5 mernika pšenice, 2,1 mernika rži, 0,13 mernika ječmena, 6,2 vedra ovs, eno svinjo, eno ovco, 3,3 sira, dve kuri in dvajset jajc. To je objavil J. Koropec (1978), ki pravi: »Okoli Slovenjega Gradca so prevladovali med podložniki srednji kmetje, velikih kmetov je bila dobra tretjina, kočarjev pa šibka petina... Izračunano povprečje govedu na družino je bilo 10,5 krave, posamezne družine so jih gojile do 27, povprečje svinj je znašalo 4 glave. Ovce je gojila vsaka druga družina, posamezna tudi do 40, povprečje je znašalo pri teh družinah 13 glav. Koze je gojila vsaka četrta družina, posamezna tudi do 20, povprečje pri teh družinah je znašalo 9 glav (s. 28). Žita in živinorejske proizvode so fevdalcem dajale tudi kmetije vitanjskega zemljiškega gospostva (Koropec, 1981) ter v sosednji pohorski, vuzeniški fari — Mravljak, 1933.

Pohorske hribovske kmetije so ob obvezni fevdalni oddaji žit morale prehranjevati še svoje takrat obilne družine (na začetku preteklega stoletja je štela na Pohorskem Podravju samotna kmetija 12 ljudi). Če upoštevamo takratne nizke hektarske donose, spoznamo, da je morala biti tedaj večina zemljišča, ki je zdaj ostala v obsegu tako imenovane obdelovalne zemlje, polje. O tem še danes pričajo fosilni robi. Živino so pasli v kmečkih gozdovih (gozdnih pašnikih), v večjih skupnih gozdovih v nenaseljenem območju (npr. Cajnsko v Legnu), na hubah (ljudsko obah), ki so bile goste nad zgornjo mejo večjih kmetij, in »v planinah«. Nekaj teh pretežno pašniških »hub« se je ohranilo do nedavna (npr. Štale v Legnu) vsaj kot senožeti (ljudsko seče). Bile so nestalno naseljene. Če pomeni kmetija v Paki, ki jo je Koropec (1981) iz listin zapisal v obliki Matičak, domačijo Matic (n. v. 1252 m), potem je bila tam v 15. oziroma 16. stoletju že dosežena najvišja naselitev. Ta kmetija je bila najvišja na Pohorju (Gams, 1959) do pred nekaj leti, ko so gozdni delavci opustili obdelovanje zemljišča in jo je sedanji lastnik spremenil v počitniški dom. Te pašne hube so poleg »bajt« za ostarele kmete in poleg najemniških koč bile vir spremenljivosti kmetijskih obratov. Urbar za Pako navaja leta 1404 štiri urbarialne podložne družine, med petimi kmetijami eno pridruženo, eno novo in eno puščo (Koropec, 1971). Urbar in zbir dohodkov slovenjgraškega gospostva navaja za okoli 1500 za župe Razbor, Šentilj in Golavabuko 118 podložnih družin in 68 pušč, to je več kot polovico popisanih obratov. Nekatero hube so sprejemale v pašo tudi tujo živino. V »planini«, to je na pašnikih nad hubami, ni bilo stavb. Na razvodnem hrbtu Pohorja so se na severozahodu »planine« pričenjale z Jesenkovim vrhom. Njihova zapuščina so današnje »seče« in gozdni pašniki med Kremžarjevim vrhom in Mačkovim križem, med Malo Kopo in Črnim vrhom, ter v nesklenjenih »sečah« in »pasovnikih« med Javoričem, Planiko, Roglo in Volovico. (Glej tudi Hiltl, 1938.)

Večji kovaški obrat — tovarna kos in srpov na Mislinji pri Trobljah (od leta 1773), fužine v Mislinji in še prej glažuta v Križnem grabnu v Mislinjskem grabnu so imele ozemeljsko omejen vpliv na prebivalstvo, saj so bili oglarji večidel priseljenci. V času prevlade lesenega rala in motičnega obdelovanja njiv za okopavine hribovsko kmetijstvo ni bilo v slabšem položaju za dolinskim.

2.2. Kapitalistično gospodarstvo Avstroogrške

Po zemljiški odvezi in odpravi fevdalnih dajatev je bilo glavno gibalno kmetijskega razvoja povečana cena lesa, ki je postal prodajno blago. Na mislinjski strani

Pohorja so spremembe kasnile, ker je bila železnica Dravograd—Velenje zgrajena šele leta 1899 prej pa so, kar ga ni bilo mogoče vnovčiti v fužinah in za oglje, vozili les v oddaljeni Dravograd na splave. Ob potokih so zrastle žage, ki jo je imel vsak večji kmet. Fevdalni lastniki gozdov nad pasom poseljenosti zaradi večjega lesnega prirasta preprečujejo nekontrolirano pašo kmečke živine in koz, redki pa forsirajo tudi lastno pašo čred na vrhu Pohorja (C. H i l t l, 1893, s. 128—130). Tu pa namolzejo poleti le 3—5, izjemoma do 9,4 l meka na kravo (o. c., tab. XIX). Za pridobivanje živinske krme so kmetije vedno bolj navezane na domača zemljišča, prodaja žit upada, gozdne pašnike in pašnike zarašča gozd. V hribovskih krajih ob rastoči zdravstveni prosvetljenosti upada smrtnost in ob le rahlo zmanjšani rodnosti prebivalstvo raste do viška med 1869 in 1900. Visoka rodnost še presega odseljevanje v dolino in v tuje kraje (G a m s, 1959). Odkar se je v hribih skrčila travna površina za pašo živine na lastno zemljišče, korišćena zemlja bistveno ne presega več posesti dolinskega kmeta. Ker postane z upadom živinoreje relativno pomembnejše poljedelstvo, je hribovsko kmetijstvo vedno bolj zapostavljeno za dolinskim. Hube zarašča gozd, več kmetov v času agrarnih kriz proda celotno zemljišče lesnemu trgovcu, ki pa izkorišća le gozd, medtem ko kmet še dalje obdeluje zemljo. Zamirajo tudi »novine« (narečno nune), to je požiganje preostalega lesa in grmovja na goloških. »Novine« žejo največ kočarji, gozdni delavci, oglarji. Prej oglarsko naselje Komisija postane po propadu mislinjskih fužin leta 1899 bivališće gozdnih delavcev (zdaj je naselje vikendov). Paša »v planini« se najbolj ohrani nad Mislinjskim grabnom, na goloških in po vrhu slemen (Glažutska planina, Planinka, Brešarjeva planina, Zaloška planina, na Volovici), kjer pasejo »čredniki« tudi živino kočarjev-delavcev v fužinah ter oglarjev. Hribovske kmetije prodajajo vse manj žit.

2.3. Kapitalistično gospodarstvo medvojne Jugoslavije

Agrarna reforma po prvi svetovni vojni prizadene hribovske kmetije predvsem v toliko, ker novi lastniki gozdov, v pretežni meri zasebni veleposestniki (npr. Perger) oziroma veletrgovci ter država še bolj omejujejo gozdno pašo in novine. Les, ki ga le malo uporablja tovarna lepenke v Mislinji, se pretežno izvaža v tujino in dobiva na ceni. V pretežno agrarni stari Jugoslaviji je hrana relativno poceni. Zato nazaduje živinoreja in kmetje pričnejo kupovati moko. Povsem prevlada hlevska živinoreja. Agrarne krize pospešujejo prehajanje zemlje v roke veleposestnikov. Kmetje prodajajo predvsem les in živino za zakol. Socialna diferenciacija med dolino in hribi se povečuje, višek delovne sile s kmetov odhaja v dolino za hlapce ali v nekmetijske poklice. Dnevno odhajanje na delo v nekmetijske poklice v dolino je omejeno na radij do 1 ure peš hoje. V hribih je intenzivno ogozdovanje, prebivalstvo hribovskih naselij v glavnem stagnira, v dolinah hitro raste, kot odraz povečanih razlik med dolino in hribi (glej G a m s, 1951).

2.4. Povojna leta forsirane deagrarizacije etatističnega socializma

Po letih nemške okupacije, ko se je prebivalstvo Slovenjgraškega Pohorja kolektivno vključilo v NOB in se je skrćilo število moških v delovni dobi (požgani tudi domačiji Turićnik in Jegrt v Golavabuki), je skokovito porasla elektrifikacija domov. Obvezna oddaja živine in mestoma tudi drugih živil skrći stalež živine. Agrarna forma zmanjša obseg najvećjih hribovskih kmetij (Jesenk, Vaukan, Sedovnik), gozd

nekmetskih veleposesnikov preide v last družbenega sektorja (gozdne uprave), kar najemniškim kmetom ne prinese olajšave, saj tudi zdaj ne morejo koristiti gozdnih pridelkov. Hribovsko kmetijstvo se moralno in gospodarsko razvrednoti, dela sposobni del prebivalstva se zaposluje, delno tudi ob posredni prisili, v nekmetskih poklicih v dolini. Ogozdovanje in ozelenjevanje kmetijskih površin se pospeši.

2.5. Doba samoupravnega socializma in družbenega podpiranja kmetijske proizvodnje, a hkrati pospešene deagrarizacije hribov

Proti šestdesetim letom se spremeni družbena ocena hribovskih kmetij, ki v vedno manj agrarni novi Jugoslaviji postanejo dodatni vir pridobivanja hrane, dobijo strateški pomen za primer ponovitve NOB, v sedemdesetih letih jim poraste tudi naravovarstveni pomen za očuvanje obstoječe kulturne pokrajine. Največji preobrat prinesejo šestdeseta leta. Takrat je najintenzivnejša gradnja gozdnih cest, od katerih nekatere kmetije na svoje stroške podaljšajo vozne poti. Skokovito narašča kmetijska mehanizacija, kar sprošča nove delovne moči. Masovna motorizacija (sprva mopedi in motorna kolesa, nato avtomobili) omogoča dnevno odhajanje na delo v dolino, odvoz lesa (upade dodatni zaslužek furmanstva) in mleka ter olajša dnevno odhajanje v šole. Razvoj industrijskih obratov v Mislinji in Slovenj Gradcu, možnost zaposlovanja na Ravnah, v Otiškem vrhu, v Titovem Velenju, in nove zaposlitvene možnosti v neagrarnih poklicih v dolinskih krajih pospešujejo odseljevanje s hribov, gradnjo hiš v dolini ali preselitev v druge kraje, kar povzroča hitri upad hribovskega prebivalstva. Povečuje se posestna drobitev kmetij vse do zakona o zaščitenih kmetijah, ki pa procesa povsem ne ustavi. Nadaljuje se ogozdovanje, kmetije postanejo prehrabeno izrazito pasivne, njivo zamenjuje travnik oziroma kultivirani pašnik, pašnik v starem smislu izginja; porast mlečne živinoreje. Pospešijo se razlike v pogojih kmetovanja v dolini in v hribovih ter socialna diferenciacija znotraj hribovskih kmetij samih.

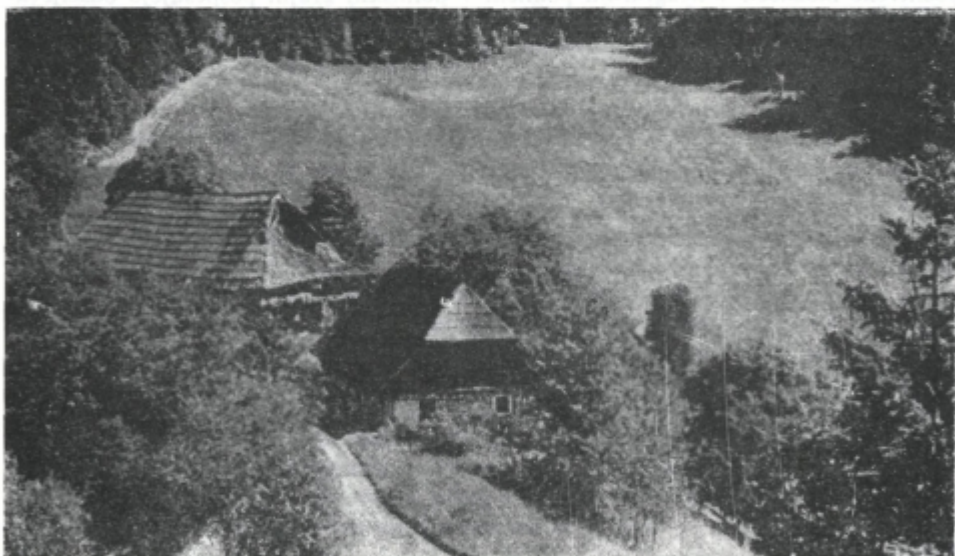
Večina kmetij, ki so propadle v tem stoletju, je odmirala počasi. Najbolj so se kmetije razredčile ob zgornji meji naselitve. Pod slemenom Plano so bile v Mislinji v n. v. 1068—1150 m domačije Čankar, Hriberšek, Repnik, Hlevše, niže pa še Sovičevo. Kot kmetija je ostala samo še Hriberško, a še to je bistveno skrčilo stalež živine. Pri Repniku bivajo gozdni delavci, pri Čankarju in Hlevšah so poslopja že razpadla. Hlevšam imensko podobna kmetija Štale v Legnu (1016 m) pod Malim sedlom je propadla v začetku tega stoletja. V Legnu pričajo o nekdanjih domačijah le še ledinska imena, a vedo še zanje domačini. Tam so propadle domačije Kandutovo, Pečunkarjevo, Pajenkovo in Bernekerjevo, Kaštivsko. V Razborici sta opuščeni Kotnikovo in Arneško (Arner). Pred leti pa se je preselil v dolino tudi kmet z najzložnejšim zemljiščem — Šavc, ki je imel lepo polje na vrhu kopastega slemena Razborice.

Pred temi kmetijami so propadle mnoge bajte, ki so ob prvih popisih povečevale število nenaseljenih hiš. Schmutz navaja za začetek preteklega stoletja naslednje število neposeljenih hiš (v oklepaju odstotek od seštevka poseljenih in neposeljenih): Pameče 5 (7 %), Gradišče 4 (3 %), Legen 6 (7 %), Golavabuka 4 (6 %), Šentilj 22 (14 %), Mislinja 15 (11 %), Paka 7 (8 % — mišljeno je celo naselje). Obseg takratnih naselij se približno ujema z današnjimi katastrskimi občinami. V višjih predelih je bilo več nenaseljenih hiš.

Razmeroma precej propadlih domačij je v Golavabuki. Vsaj hlev ali vsa plosnja so že propadla pri Segovcu in Molnarju, še stoji zidovje pri Abermutu, Krugu, Kebru in Jegrtu, a je hiša zaprta ali razpadla. Pri Krugu je zemlja zložna in razmeroma dobra za travnike, ki jih zdaj, kot pri ostalih primerih, kosijo najemniki, kolikor jih še ni prerasel gozd.

V tabeli št. 4 so prikazane zemljiške kategorije, ki so se v prejšnjem in sedanjem stoletju najbolj spremenile. Stanje iz začetka 19. stoletja je povzeto po *Historisch-Topographisches Lexikon von Steiermark* (Schmutz), ki ni povsem zanesljiv in sloni v glavnem na jožefinskem zemljiškem katastru. Po Blažniku (1970, 173) je terezijansko-jožefinska zakonodaja povečala pašniške kmečke površine, ki so se, ako jih primerjamo s Schmutzovimi podatki, skrčile do konca prve polovice preteklega stoletja (leta 1842). Tudi za vse nadaljnje podatke velja, da je kataster prikazoval bolj ali manj zastarelo stanje. Podatki za leto 1942 izvirajo iz vira *Spécialier ...* (1842). Za povojno dobo so podatki povzeti po Geodetski katastrski upravi v Ljubljani, za leto 1982 po medobčinski geodetski upravi v Slovenj Gradcu.

V katastrskih občinah je bilo v začetku preteklega stoletja tam, kjer neposeljeno ovršje Pohorja ne zavzema večjega deleža (k. o. Pameče in Golavabuka), pašnikov okoli ena tretjina vse površine. Kjer predstavlja neposeljeno ovršje velik delež (k. o. Gradišče, ki sega na vzhodu do Male Kope, Sentilj, ki sega z Razborico od

Sl. 6., 7., 8. Propad Kaštivskega v Zgornjem Legnu. Kmetija, katere dom stoji na začetku slemena, je imela svoje obdelovalno zemljišče na obeh straneh proti jugu molečega slemena in v prisojeh na nerazčlenjenem pohorskem pobočju (v ozadju).

Prva fotografija je iz petdesetih let tega stoletja, ko je v hiši še bivala gospodinja, ki pa zemlje ni več obdelovala. Zato so njive, v prisojeh v ozadju, spremenjene v travnik. Na franciscejskem katastru segajo tu njive še čez zgornji rob fotografije, odkoder jih je utesnil gozd. Na strehi gospodarskega poslopja že zija luknja.

Druga fotografija iz šestdesetih let: gozdna cesta, ki je prerezala obdelovalno zemljišče v ozadju, ni mogla več rešiti kmetije. Gospodinja se je odselila v dolino, gospodarsko poslopje je zrušeno.

Tretja fotografija iz druge polovice sedemdesetih let: steber električnega voda iznad zidov razrušenega doma priča, da tudi električna napeljava ni več mogla zadržati propada kmetije. Gozd v ozadju še bolj zožuje travnike, kajti ob gozdni meji se ne spleča kositi in tam poganja mlada hosta. V Zgornjem Legnu je tako dokončno propadla kmetija, ki je bila v preteklih razdobjih prometno pomembna za prečenje Pohorja (nad kmetijo je na razvodnem hrbtu Kaštivsko sedlo) in za vzdolžni promet v višinah, kjer gorovje še niso razčlenila slemena. Ta lega je priklicala gradnjo gozdne ceste po sledovih srednjeveške poti.

Tabela 4
Razvoj nekaterih zemljiških kategorij, v %
 Table 4
Development of the land use, in %

Katastrska občina		Leto	Njiv	Pašnikov	Gozda		
K. o. brez pomembnejše ravnine:							
Pameče	začetek	19. st.	19,0	39,6	28,1		
		1842	15,5	27,8	43,8		
		1948	17,1	20,2	49,3		
		1957	11,4	17,7	58,1		
		1982	12,7	9,6	62,2		
		19. st.	11,1	58,2	38,2		
Gradišče	začetek	1842	11,0	36,7	39,9		
		1948	11,3	19,4	56,6		
		1957	7,5	13,0	65,9		
		1982	8,9	10,6	77,9		
		19. st.	21,2	35,1	35,2		
		1842	18,0	30,4	35,1		
Golavabuka	začetek	1948	19,6	15,4	44,3		
		1957	15,9	15,5	48,9		
		1982	11,6	8,9	58,4		
		19. st.	18,2	19,7	52,7		
		1842	7,9	18,0	65,2		
		1948	5,2	7,1	73,2		
Mislinja	začetek	1957	4,7	6,1	80,6		
		1982	4,1	8,5	77,9		
		K. o. z delom na ravnini					
		Legen	začetek	19. st.	23,6	23,3	32,9
				1842	21,5	19,4	38,6
				1948	21,5	11,9	39,0
1957	17,2			12,8	46,1		
1982	16,3			6,5	48,3		
19. st.	30,1			?	38,6		
Brde	začetek	1842	36,4	?	57,2		
		1948	26,4	?	46,2		
		1957	22,0	?	49,9		
		1982	23,7	3,8	48,7		
		19. st.	6,1	57,4	38,0		
		1842	12,0	19,4	48,5		
Sentilj	začetek	1948	23,2(?)	15,1	38,9		
		1957	14,4	14,0	53,4		
		1982	11,0	7,9	59,0		

Kope do Črnega vrha), je bilo pašnikov dobra polovica, v redko poseljeni, a veliki k. o. Mislinja pa le 1/5 površja. Delež pašnika je v vseh k. o. postopno upadal. Katastrska služba navaja za naše kraje zdaj še 5—10 % pašnikov, ki pa jih je v resnici mnogo manj. Upadanje pašnikov je nadomestil gozd. Na začetku preteklega stoletja je gozd zavzemal dobro tretjino ozemlja, le v k. o. Mislinja dobro polovico. Njegov delež je postopno rasel do sedanjih dobri dve tretjini, v k. o. Mislinja do 78 %. Skupni delež pašnika in gozda se po katastrskih občinah ni bistveno spremenil in se je gibal npr. pri Pamečah med 68 in 72 %, k. o. Legen med 50 in 59 %, Golavabuki 60 in 70 % itd. Delež njiv se je po katastru v dveh stoletjih razpolovil: zdaj je stanje vseh glavnih zemljiških kategorij naslednje:

Tabela 4 a
Zemljiške kategorije 1982, v %
Table 4 a
Land use classes, 1982, in %

Katastrska občina	Njiva	Sadovnjak	Travnik	Pašnik	Gozd	Obdelovalno zemljišče
Pameče	12,7	1,3	4,7	9,6	62,2	28,4
Gradišče	8,9	0,7	10,3	10,6	77,9	30,5
Legen	16,3	3,1	21,3	6,5	48,3	47,3
Golavabuka	11,6	1,6	16,6	8,9	58,4	38,7
Brde	23,7	2,9	18,8	3,2	48,7	48,6
Sentilj	11,0	2,1	16,5	7,9	59,0	37,4
Mislinja	4,1	0,6	7,6	8,5	77,9	20,9
Paka (del)	6,9	8,3	14,9	7,8	68,9	38,0

V tabeli prikazani obseg kmetijskih zemljišč je povzet po medobčinski geodetski upravi v Slovenj Gradcu. Velja za leti 1981 oziroma delno 1982.

Odločilna za deleže njiv in gozda je v n. v. katastrskih občin. Če te ne segajo v neposeljeno ovršje Pohorja (Brde, Legen, Pameče, Golavabuka), zavzemajo njive 23—12 %. Izjema je k. o. Sentilj, ki sega sicer do vrha Pohorja med Kopo in Črnim vrhom, pa tudi po dolini Mislinje od Dovž navzgor, tako da zajema še naselje Sentlenart, ki je središčno naselje Mislinje. Večino k. o. Legen zavzema kvartarna terasa, večino naselja Legen pa hribovsko ozemlje (ki spada v k. o. Gradišče).

V povprečju je obdelovalne zemlje, h kateri prištevajo tudi pašnike, okoli ene tretjine, v Mislinji ena petina vsega zemljišča.

Prebivalstveni razvoj po štetjih med 1896 in 1981 prikazuje po naseljih tabela št. 5. Naselja, ki v dolini nimajo pomembnejšega deleža, so prebivalstveno rasla do viška, ki je bil med štetji 1880 in 1900. V medvojni Jugoslaviji je upadanje na začetku stoletja prešlo v stagnacijo, ki je trajala do popisa 1953, nakar se je začelo hitro raseljevanje, ki še traja. V povsem hribovskih naseljih je zdaj le še dobra polovica prebivalstva iz leta 1869. V naseljih, ki z znatnejšim delom segajo v dolino, je naraščanje, ki je značilno za drugo polovico preteklega stoletja, v letih 1900—1910 zaradi izseljevanja (tudi v Labotsko dolino) prešlo v rahlo nazadovanje. Od tedaj naprej se prebivalstvo tod hitro množi. V Mislinji je med leti 1900 in 1910 prebivalstvo zreduciral propad fužin. V naselju Troblje novejšje gibanje prebivalstva verjetno ni realno prikazano, ker uradna statistika, po kateri so ti podatki (Prebivalstvo ..., 1975), označuje z napisnimi tablamii vred dokaj strnjeno naselje Troblje-Pameče v novejšem času kot eno statistično enoto. Nove hiše nekmetijskih priseljencev v dolini niso zrasle samo v Spodnjih Brdah. Zato samo to naselje z večjim deležem ravnine v najnovejši dobi ne izkazuje prebivalstvene rasti.

3. ANALIZA SEDANJEGA STANJA KMETIJ

3.1. Kmetijsko zemljišče

Katastrski podatki o obsegu njiv, travnikov in pašnikov so bolj ocena kot resnične vrednosti. Kot prepriča terenski ogled, zlasti po hribovskih kmetijah, katastrske vknjižbe niso sledile dejanskim spremembam in zato je njiv dejansko manj,

Tabela 5

Razvoj celotnega prebivalstva po naseljih

Table 5

Development of the total population of the settlements

Naselje	Leto										
	1869	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961	1971	1981
Pameče	635	699	707	763	879	709	728	718	786	967	1062
Troblje	211	258	270	300	272	261	301	284	333	289	300
Gradišče	395	451	471	454	491	558	393	369	302	291	264
Legen	432	440	445	455	442	514	600	655	686	738	776
Golavabuka	406	407	419	429	397	392	344	346	294	253	205
Brde	275	274	277	313	260	272	272	283	272	280	265
Razborica	261	229	237	253	210	202	193	197	179	127	135
Mala Mislinja	249	228	330	289	292	263	264	287	203	168	162
Mislinja	643	761	976	1017	969	1021	1174	1283	1422	1384	1541
Tolsti vrh	433	425	345	400	352	343	387	367	240	273	234
Paka	136	135	136	127	122	129	123	118	101	76	61
Povsem hribovska naselja	1880	1875	1938	1925	1864	1887	1684	1684	1319	1188	1060
Indeks %	100	99,7	103,1	102,4	99,1	100,4	89,6	89,6	70,2	63,2	56,4
Hribovsko- dolinska naselja											
Indeks %	100	110,7	121,4	114,1	119,8	126,5	140,0	140,0	159,3	166,6	179,7

meja med travniki in pašniki pa zabrisana. Ob takem dejstvu še najbolj drži katastrski podatek o skupnem obsegu obdelovalnega zemljišča, ki mu poleg gozda poklanjamo tu največ pozornosti. Terensko povpraševanje je našlo pri nekaterih kmetih, da je koriščena kmetijska površina večinoma večja kot to izkazuje kataster. Ponekod je nekmečko lastništvo navidezno, zemljo pa obdeluje kmet kot nelastnik ali solastnik. Naše tabele tudi ne zajemajo obsega zemljišč v najemu. To so predvsem travniki in pašniki opuščenih kmetij. Mnogi kmetje se pritožujejo, da katastrska evidenca še ni skrčila njihove obdelovalne zemlje na račun novih cest. Te pa prizadenejo v strmini in v sipkem gradivu tudi pas nad cesto, ki drsi, in pas pod njo, kamor odrinejo zemljino. Zaradi vsega tega je smatrati podatke o zemljiščih za približne.

Velikost zemljiške posesti hribovskih kmetij prikazuje tabela 6. Več kot znaša povpreček (27,1 ha) imajo predvsem naselja, ki v večji meri segajo na neposeljeno ovršje Pohorja (Legen, Razborica, Mala Mislinja, Mislinja). Izjema je Razborica. Kjer je hrib razmeroma gosto poseljen s kmetijami, je kmetija manjša (Tolsti vrh, Brde, Golavabuka, Gradišče).

Poglejmo si še deleže malih, srednjih in velikih kmetij v odstotkih. V tabeli so najprej razredi, ki so običajni pri študijah te vrste (Meze, 1980). Ker pa je pri nas kmetij nad 50 ha malo, je pridan pregled še po posebnih razredih.

Pri Brdah, Paki in delno Trobljah vpliva na deleže razmeroma malo število kmetij (6—8). V Gradišču je relief dokaj hribovit, velikost kmetij pa podpovprečna. Razlago lahko iščemo tudi v zgodovini, v srednjeveških tovarnih poteh med Slovenj-

graško in Mučko kotlino (Gams, 1959), ki je domnevno priklicala bolj gosto poselitev. Za leto 1931 je znano po krajih število posestnikov, kočarjev in najemnikov (Krajevni leksikon . . . 1937). Od naših krajev je imelo že tedaj Gradišče razmeroma največ kočarjev in najemnikov (72 posestnikov, 35 koč in 10 najemnikov; tedaj je kraj zajemal še današnji zgornji Legen). Glede slabe posestne sestave sledita Gola-

Tabela 6

Velikost kmečke posesti v ha (%)

Table 6

Size of land property in ha (%)

Naselje	Velikost kmečke posesti v ha, %						
	Standardna delitev				Interna delitev		
	10—25	26—50	51—75	nad 75	10—20	20—40	nad 40 ha
Pameče	42,8	42,8	14,3	—	38,1	47,6	14,3
Troblje	37,5	50,0	—	12,5	25,0	50,0	25,0
Gradišče	84,6	7,7	7,7	—	53,9	38,4	7,7
Legen	81,2	18,8	—	—	68,7	25,0	6,3
Golavabuka	85,7	14,3	—	—	4,6	46,6	6,7
Brde	73,3	20,0	6,7	—	85,7	14,3	—
Razborica	50,0	41,7	8,3	—	33,3	50,1	16,6
Mala Mislinja	38,5	46,1	15,4	—	30,8	38,4	30,8
Mislinja	54,5	36,4	9,1	—	36,4	54,5	9,1
Tolsti vrh	80,3	20,0	—	—	46,7	55,3	—
Paka	16,7	66,6	16,7	—	16,6	50,0	33,4
Povpreček	60,6	31,4	7,3	0,7	44,6	43,0	12,4

vabuka in Razborica. Tudi glede velikosti kmetij izstopa Paka, kjer živi razmeroma visoko (srednja n. v. je 944 m — glej tabelo 6) šest močnih kmetij. Zelele so se priključiti občini Slovenj Gradec, ker imajo preko cestne zveze z Zg. Doličem boljšo zvezo z njim kot s Slovenskimi Konjicami. V tej občini je večina ostalega naselja.

Ako prezremo nižinske Brde, je povprečna velikost kmetije po naseljih dokaj izenačena in se giblje med 21,4 (Tolsti vrh, Gradišče 22,4 ha) in 38,8 ha (Paka). K temu je potrebno pristaviti, da je v hribovskem delu le malo takih kmetij, ki jih zaradi posesti pod 10 ha nismo upoštevali. Če tako stanje primerjamo s srednjeveškim (po Koropcu, 1978, 1981), uvidimo, kako je nazadovalo število kočarjev oziroma najemnikov. Še večja izenačenost hribovskih kmetij je pri obsegu obdelovalne zemlje (vključno s pašniki). Razpon je med 7,5 in 11,4 ha. Na tako izenačenost je domnevno vplivala tudi samooskrbna doba preko velikosti družine, ki je ohranjala isti obseg iz fevdalne dobe približno do zadnje svetovne vojne.

Največja kmeta sta Jesenk v Pamečah (po katastru skupno 60,5 ha, od tega 12,8 obdelovalne zemlje) in Turičnik v Golavabuki (62,7 ha, od tega 15 ha obdelovalne zemlje). Največ obdelovalne zemlje imata Gradiščar (25,8 ha) in Krivec v Razborici (26,5 ha).

Velikost naših kmetij je v primerjavi s temi v Gornji Savinjski dolini in v primerjavi s hribovskimi kmetijami ob Kokri in v Krvavškem predgorju* (Meze, 1981) malo manjša. Če jih primerjamo z navedbo Glihe (1982), po katerem znaša

* Po Metzetu znaša srednja velikost v Gornji Savinjski dolini 36,4, ob Kokri in v Krvavškem predgorju 28,9 ha.

v hribovskem območju SR Slovenije povprečna kmečka posest 41,7 ha, je srednja velikost naših kmetij (27,1 ha) precej podpovprečna. To še zlasti, če upoštevamo gozdnatost Slovenjgraškega Pohorja. Žal ne vemo, kako je Gliha omejil hribovsko območje in so zato podatki teže primerljivi.

3.2. Gozdarstvo

Na eno obravnavano kmetijo Slovenjgraškega Pohorja pride povprečno 16,2 ha gozda in v njem je 5384 m³ lesa, kar je 332 m³ na hektar. Po lesni zalogi na hektar pride na eno našo kmetijo za dobro tretjino več kot znaša povpreček za celo slovenjgraško gozdnogospodarsko območje (v začetnih sedemdesetih letih 234 m³/ha — Funkl, 1975). V tem območju pa so bile hektarske zaloge najvišje v Sloveniji. Hektarske zaloge obravnavanih hribovskih kmetij so enkrat večje kot znaša slovenski povpreček. K tej visoki zalogi po svoje prispeva absolutna prevlada iglavcev, med njimi pa smreke. Okoli 9/10 etata odpade na iglavce, še najmanj na Tolstem vrhu (76 %) in v Gradišču (59 %), 98—99 % pa v Paki, Mislinji in Mali Mislinji. Lesna zaloga na hektar se je to stoletje dvigovala (glej Mlinšek, 1957) in se veča še zdaj, ker kmetom odmerjajo manj poseka kot znaša letni prirastek — izven Gradišča znaša etat 66—76 % lesnega prirasta — in ker vsi ne posekajo vse odmerjene količine. Posebno hiter narast je bil v Mislinji, kjer je doba glažut in fužin zapustila obsežne goloseke, posejane s čisto smreko. Ker so ti čisti smrekovi sestoji mestoma nestabilni, jih skuša gozdarska politika zdaj spremeniti. Če bi kmetje izkoristili ves odobreni posek, bi za 93 m³ lesa, kolikor letnega etata odpade povprečno na kmetijo, dobili po cenah konec leta 1982 okoli 150.000—200.000 din ali 2.000—3.000 US dolarjev.

Upoštevana je odkupna cena za les, dostavljen do kamionske ceste. Čeprav se na to navezujejo razne dajatve, okoli 4/10 vrednosti, te številke le nakazujejo, da je izkoriščanje gozda pomemben dodatni vir preživetja. Brez njega bi po kapitalistični dobi, ko je les dobil svojo vrednost, ostalo na Slovenjgraškem Pohorju le zelo malo kmetij. V večji meri pa morejo dobrobit gozda izkoriščati le družine, ki imajo delovno silo, sposobno za podiranje in spravilo lesa iz gozda do kamionske ceste. To pa je predvsem moška delovna sila.

Glede na pomembnost, ki jo ima gozd za preživetje, pa je pri kmetih premalo prizadevanja za povečanje lesnega prirasta. Ta se sicer povečuje, ker se veča tudi lesna zaloga. Vkoreninjeno je mišljenje, da gozda ni treba negovati in temu primerno je tudi neugodno stanje v gozdovih.

Največ gozda (tabela 6 a) imajo višji jugovzhodni kraji (Paka, obe Mislinji), kjer je izjema gosto naseljeni Tolsti vrh. Najmanj ga imajo nižja naselja (Brde, Gradišče). Pri lesni zalogi je vrstni red nekoliko drugačen kot pri gozdni posesti: na prvih mestih so kmetje v Gradišču, Paki, Trobljah, na repu na Brdah. Največ hektarske lesne zaloge imajo kmetije v Legnu, v Gradišču. Pri letnem etatu sta na vrhu Paka in Razborica, pri dnu Brde in Legen. To je pogojeno z manjšim etatom v bolj siromašnih gozdovih.

Največ letnega etata imata kmetiji Jesenk v Pamečah (477 m³) in Turičnik v Golavabuki (372 m³). Prvi poseduje 52 ha gozda in 60,5 ha vse zemlje.

Tabela 6 a
Zemljišča
Table 6 a
Landed property

Naselje	Število kmetij	Nadmorska višina v m	Posest ha	Obdelovalno zemljišče ha	Naklon obd. zem.			Gozd ha	Lesna zaloga m ³	Zaloga m ³ /ha	Letni etat	
					srednji	največji	najmanjši				skupaj m ³	iglavci m ³
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Pameče	21	627	28,8	9,4	16,8	25,5	7,6	19,5	4889	251	104	90
Troblje	8	632	34,3	7,5	18,7	26,6	9,8	19,6	7164	366	89	84
Gradišče	13	662	22,4	9,9	18,2	27,5	9,8	12,9	7981	619	104	61
Legen	16	699	27,5	7,4	19,6	28,7	9,8	13,2	3211	743	62	56
Golavabuka	15	766	23,7	7,8	17,1	27,7	9,8	15,2	5431	357	84	80
Brde	7	735	17,3	7,8	17,4	31,1	10,9	9,5	2461	259	47	45
Razborica	12	808	28,2	11,3	19,5	29,1	10,8	14,4	6045	420	119	111
Mala												
Mislinja	13	854	35,3	9,5	19,5	27,8	10,8	19,5	4658	239	90	87
Mislinja	11	897	27,5	8,8	18,4	27,9	7,6	18,4	5647	307	102	100
Tolsti vrh	15	873	21,4	8,9	15,8	27,3	8,9	12,3	5255	427	85	65
Paka	6	944	38,8	11,4	13,2	22,7	7,0	26,5	7932	299	151	149
Povprečje po kmetijah	137	760	27,1	9,2	17,8	27,5	9,3	16,2	5384	332	93	82

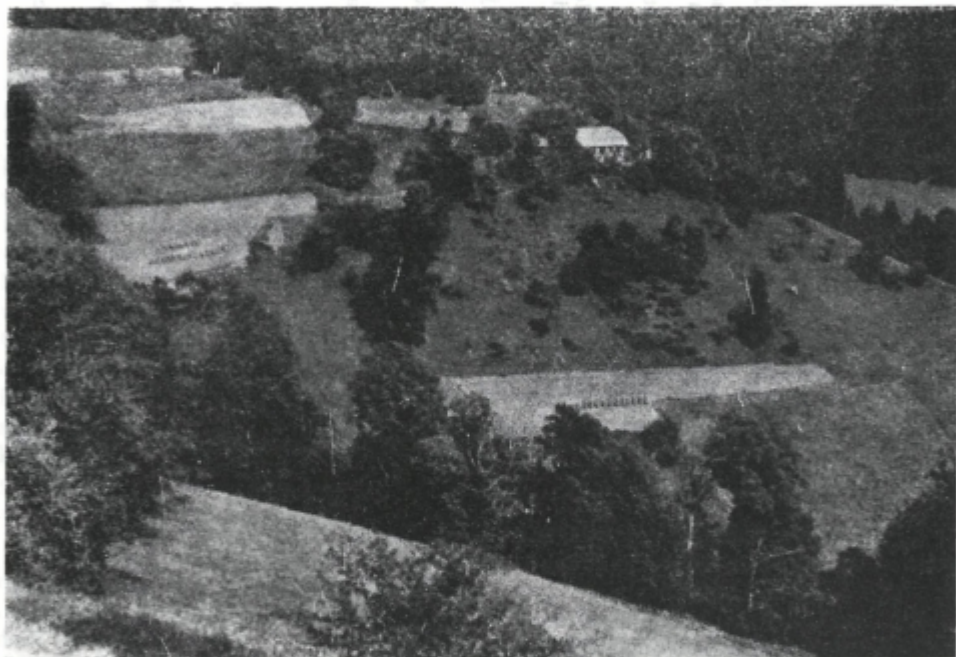
3.3. Poljedelstvo

Po arhivu medobčinske geodetske uprave v Slovenj Gradcu so v letu 1982 zavzele njive naslednje deleže od skupne površine vse katastrske občine: Pameče 13 %, Gradišče 9, Legen 16, Golavabuka 12, Brde 24, Šentilj (z Razborico) 11, Mislinja 4 % (vanjo spadajo naselja Mislinja, Mala Mislinja in Tolsti vrh). V resnici je njiv nekaj manj, ker so spremenjene v travnike.

Naklon njivskega površja ni bil posebej merjen. Ocenimo pa ga lahko po srednjem naklonu obdelovalne zemlje (tabela št. 6 a). Če izvzamemo Pako, se ti nakloni po naseljih bistveno ne razlikujejo, saj je razpon med 15,8 in 19,6⁰ (povprečna vrednost 17,8⁰). Pobočne kmetije imajo dom postavljen na najzložnejšem zemljišču pod vrhnjim robom, ostala zložnejša zemljišča pa praviloma zavzemajo njive, zlasti blizu doma. Orjejo domala povsod s plugom »merjascem«, zemlja pa se prelaga le navzdol. Pri enkratni preložitvi na leto za 15 cm se v sto letih preloži vsa zemlja z 15 m široke parcele. Spodaj, na robu nakopičena zemlja, je leglo pogostih usadov. Kjer so njive opustili za travnik, je na spodnji strani roba prestrmo za strojno košnjo. Zato so robe zadnji čas ponekod z voli ali traktorji razrušili. Nekdaj so zemljo s spodnjega roba vozili ali nosili na zgornji konec njive, na odor, kjer pride na dan mrtvica. To dela zdaj samo še Spodnji Bar v Razborici, in to s traktorjem. Večina obravnavanih kmetov orje s traktorjem njive, ki so se ohranile praviloma na najbolj zložnem zemljišču, delno tudi na spodnjem kraju polja, na robu. Na uporabo traktorja pa ne vpliva samo strmina njive same, temveč tudi dovorna pot. Vrsta kmetij ima enakomerno in dokaj strmo obdelovalno zemljišče in tam morejo njive orati samo s kravami (npr. Vajžar) ali voli. Pri Kurniku orjejo z voli na njivi, ki ima

29° naklona. Pri Proštu, Golobu in pri Volbenku orjejo še »z vitljem«, to je s pomočjo jeklene vrvi, ki vleče plug navzgor do motorja na poti nad njivo. To delo zahteva najmanj dva človeka in je nevarno. Tako orane njive imajo pri Golobu naklon 25° in pri Proštu 30°.

V tabeli št. 6 a so vpisani tudi najmanjši izmerjeni nakloni, ki so v povprečju enkrat manjši kot srednji nakloni vsega zemljišča, in največji nakloni, ki so v povprečju trikrat večji od najmanjših. Od kmetije do kmetije pa so v tem pogledu

Sl. 9. Proštova kmetija v Zgornjem Legnu. Najbolj strme lege pod hišo zarašča hosta, njive so ostale na najzložnejših policah, pa čeprav del teh globoko pod domom. Do nedavna so pri Proštu orali še »na vitel«.

velike razlike. Vrednosti za oba ekstremna naklona pa so le približne. Izračunane so po razmaku izohips na topografskih načrtih v merilu 1 : 5 000 in 1 : 10 000. Če poteka izohipsa po sredi ozkega pregiba ali ozke ravnice, izračunane vrednosti ne ustrezajo resnici. Taki skoki pa so predvsem spodnja stran roba ali ravnica nad njim, nastala s prelaganjem prsti na njivi.

Pred zadnjo svetovno vojno so sejali v dolini predvsem pšenico in v hribih predvsem rž. Njena prevlada se je v hribih zadnji čas zmanjšala. Le malo hribovskih kmetov goji oboje, rž in pšenico. Samo v Paki goji pšenico več kmetov kot rž (tabela št. 7). Da je v Gradišču nadpovprečno mnogo pšenice, je verjetno vzrok v skrjavcih, ki dajejo debelejšo in težjo zemljo. Več pšenice je iz istega razloga na zložnejših zemljiščih. Ker pa je zemlja pretežno peščena, ki bolj prija rži, goji 69 % vseh kmetij rž. Tretjina vseh kmetij seje ječmen in 47 % oves, slednjega predvsem višje kmetije. Koruza za zrno ostaja navadno pod 700 m n. v. Ima jo še Pošel v Razborici,

ki ima dom v n. v. 810 m in srednjo višino obdelovalnega zemljišča 790 m. V povojnih letih je gornja meja, do katere gojijo koruzo za zrno, upadla, ker so ob njej slabi in negotovi donosi. Kmetje menijo, da zadnji čas kasnijo žetve. Tudi pravijo, da visoko v hribih vedno manjkrat dozori koruza. Malo više kot koruzo za zrno gojijo koruzo za košnjo. Naše kmetije v Paki in Mislinji pa so previsoke za obe vrsti koruze. V povprečju seje koruzo za zrno ena četrtina in koruzo za košnjo ena tretjina vseh kmetij. Obeh vrst je več na skrilavcih, miocenskih kamninah (Legen, Brde) in peščenjakih (Pameče). Donosi koruze so precej slabši kot v dolini.

Tabela 7
Poljedelstvo
Table 7
Farming

Naselje	Sejejo (odstotek vseh kmetij)								Pritožbe o škodi v %	
	Delež njiv v %	pšenico	rž	ječmen	oves	koruzo — košnja	koruzo — zrnje	Posest traktorja %	srne	divje svinje
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Pameče	38	19	90	43	48	52	71	100	76	62
Troblje	40	12	87	87	25	25	37	57	11	75
Gradišče	34	—	85	38	46	46	31	54	69	31
Legen	37	18	31	31	37	69	7	50	75	50
Golavabuka	29	40	67	47	67	47	26	53	93	33
Brde	53	14	86	14	71	71	14	43	100	14
Razborica	29	9	92	33	67	17	8	58	67	25
Mala Mislinja	27	8	69	—	38	15	15	38	76	15
Mislinja	26	—	45	27	—	—	—	73	91	45
Tolsti vrh	25	40	67	27	60	67	13	47	60	47
Paka	18	83	33	33	67	—	—	100	67	50
Povprečno na kmetijo	32	20	69	34	47	34	24	58	79	42

OPOMBE:

Kolona 2: delež njiv od skupnega obdelovalnega zemljišča (vključno s pašnikom). To je ocena, napravljena po podatkih katastra in mestoma preverjena na terenu.

Koloni 7 in 8: mišljena je koruza, ki jo pokosijo za živinsko krmo, ter koruza, ki dozori v zrnje. Koloni 10 in 11: gre za oceno.

Precej glavnih vrst žit (rži, pšenice, ječmena, ovsu in koruze obeh sort) gojijo kmetje tam, kjer je zemlja zložnejša in relief manj razčlenjen (Golavabuka, Brde, Tolsti vrh) in v Pamečah, malo pa v Mali Mislinji in v Mislinji.

Večina pridelanega žita gre za krmo živali. Za prehrano ljudi navadno kupujejo moko. Če bi kmetje vedeli, da bodo ta žita vedno lahko kupili v trgovini, bi močno upadlo domače poljedelstvo, ki ni ekonomično. Ostale bi le redke njivice kot del ohišnice. Vanjo spada tudi krompir, ki ga ima vsaka hiša za domačo porabo, le redke za prodajo. Najvišje kmetije navadno ne poznajo koloradskega hrošča.

Traktor poseduje polovica kmetij. Blizu večjih središč v dolini, kjer je mehanizacija starejša, imajo poprečno več traktorjev (Pameče, Mislinja, Paka) kot v krajih, ki so dobili cestno zvezo v novejšem času (Tolsti vrh, Mala Mislinja).

Eno od anketnih vprašanj je bilo to, kolik del njiv je možno orati s traktorjem. Odgovori se ne strinjajo s strmino vsega obdelovalnega zemljišča. Kjer si iz katerega-

koli razloga niso nabavili traktorja, pravijo, da so domače njive prestrme, čeprav vedo, da traktorsko orje sosed na strmejših njivah. Kjer so iz kateregakoli razloga opustili vse njive, pravijo, da so prestrme za tako oranje. Sicer pa so skrajne strmine za traktorsko oranje odvisne v veliki meri od tipa traktorja. Po dobljenih izjavah je najmanj njiv sposobnih traktorskega oranja v Razborici, v Legnu, največ pa v Pamečah, Trobljah, na Tolstem vrhu in v Paki ter na Brdah.

Podobno nezadovoljivi odgovori so bili glede škode, ki jo povzroča divjad (srnc, redkeje gamsi, ter divje svinje). 79 % anketiranih kmetov se pritožuje nad to škodo. Pri tem največkrat navajajo vrtnine, kot fižol, peso, pa poljščine ajdo in žita ter koruzo, v nemajhni meri tudi krompir. Na nižjih in bolj poseljenih slemenih, zlasti tistih, ki daleč štrlijo v dolino, je pritožb o škodi manj kot v visokih predelih z redko poselitvijo (Mislinja, 91 %). Kjer so opustili njive, se ne pritožujejo nad škodo po divjačini. Niso je omenjali tudi tam, kjer so vrtnine zavarovali s trakovi ali kakimi drugimi sredstvi. Nekateri kmetje so opustili pridelovanje ajde, koruze, pšenice, fižola iz drugih gospodarskih razlogov in ne samo (ali predvsem) zaradi divjadi, vendar navajajo, da je kriva predvsem divjad. Velika večina kmetov, razen teh, ki so tudi lovci, meni, da je odškodnina lovskih družin prekasna in premajhna. Vkljub oceni, da so tožbe o škodi pretirane, le ne gre zanikati, da se pase divjad v kmečkih gozdovih, kjer ponekod tudi dela škodo, in na kmečkih obdelovalnih zemljiščih brez dovoljne odškodnine s strani tistih, ki imajo korist od lova ali imajo z njim prepoceni rekreacijo.

3.4. Živinoreja

Iz razlogov, ki so navedeni pri poglavju o kmetijskem zemljišču, je smotno opreti razlago površin, namenjenih za živinorejo, na obdelovalno zemljišče v celoti. Saj tudi večina preostalih njiv rabi za pridelovanje živinske krme, gojeni pašnik pa se tudi ne razlikuje kaj prida od travnika.

Glede povprečne velikosti obdelovalnega zemljišča (9,2 ha) pozitivno odstopata predvsem Paka in Razborica, negativno pa tri sosednja naselja Brde, Golavabuka in Legen, to je srednji del Slovenjgraškega Pohorja (tabela št. 6 a), do neke mere pa tudi Troblje. Povpreček 9,2 ha je za slovenske razmere mnogo, za pohorske razmere pa je to malo. Krajevne razlike so razmeroma majhne (razpon med 7,4 in 11,4), kar je verjetno posledica dobe samooskrbnega kmetijstva, naravnane na življenje ene družine.

Motorno kosilnico ima 91 % vseh kmetij. Razen na Brdah ni večjih krajevnih odstopanj. V šestih krajih ima motorno kosilnico vsak kmet.

Eno od anketnih vprašanj je bilo namenjeno deležu travnika, ki dopušča košnjo z motorno kosilnico. Po odgovorih je soditi, da lahko z motorno kosilnico pokosijo okoli 3/4 vseh travnikov, drugod pa je prestrmo. Vendar odgovori niso povsem stvarni. Kjer pri hiši nimajo kosilnice ali pri hiši ni sposobnih ravnati z njo, so za prestrme proglasili tudi razmeroma zložne travnike. Med obstoječimi tipi kosilnic je krajna strmina, v kateri še lahko kosijo na motorni pogon, nekje med 28 in 45° (slednje s posebnimi kolesi). Čeprav so novejši tipi motornih kosilnic zelo olajšali košnjo, ta ostaja v strminah še vedno zelo naporna. Ročno morajo praviloma kositi spodnjo stran roba.

V tabeli št. 8 je vnešeno za naselja število glav normalne živine. To je izračunano po naslednjem ključu: 1 GNZ = ena krava ali vol, konj je 1,2 GNZ, junec in

Tabela 8

Živinoreja

Table 8

Stock-farming

Naselje	Število na 10 kmetij										
	Motorna travnik % travnik	krav	volov/ bikov	prašičev	normalne živine	GNŽ na ha obdelovalne površine	Privezi 10 kmetij	Silos 10 kmetij	Napajalnik 10 kmetij	Motorna kosilnica %	Električni pastir %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Pameče	87	45	3	39	77	0,8	123	6	5	100	57
Troblje	50	34	—	49	55	0,7	101	3	9	100	87
Gradišče	83	25	7	34	52	0,5	52	2	8	92	62
Legen	60	39	4	32	68	0,9	114	10	8	94	63
Golavabuka	75	41	11	37	67	0,9	109	6	7	100	67
Brde	59	39	1	43	64	0,8	110	7	9	71	71
Razborica	58	40	7	33	70	0,6	106	3	7	92	58
Mala Mislinja	74	27	3	33	55	0,6	109	8	7	100	62
Mislinja	85	32	1	38	62	0,7	100	1	6	82	55
Tolsti vrh	80	32	12	38	65	0,7	93	1	5	100	73
Paka	83	63	5	43	117	1,0	168	2	8	100	100
Skupno na kmetijo	74	37	5	37	60	0,6	109	4	7	91	66

junica 0,4, teleta 0,3, svinje 0,3. 137 kmetij ima skupno 820 GNŽ ali 6 na eno kmetijo oziroma 0,65 GNŽ na en ha obdelovalne zemlje. To je v slovenskem povprečju zelo malo. Nekaj več živine na en hektar ima Paka (1,0), zelo malo Gradišče (0,5), drugod pa ni velikih krajevnih odklonov. Kmetije, ki imajo največ živine, v hribih močno zaostajajo za podobnimi v dolini. Saj imata največje rejca živine naslednji stalež: Klevž (na prodni zemlji na koncu legenske terase) 12 krav, 2 vola, 6 telic in 6 prašičev, Turičnik 11 krav, 4 junce, 5 telic, 4 teleta, 6 prašičev. Število glav je manjše kot je bilo pred drugo svetovno vojno, ko so bili hlevi bolj polni, ali v začetku 19. stoletja (Schmutz, 1822). Povprečni hlev ima 11 privezov. Najbolj prazni so hlevi v Mali Mislinji in v Paki, najmanj pa v Razborici in v Golavabuki.

Ko so po drugi svetovni vojni napeljali vodovod, so vodo večinoma speljali tudi v hlev, kjer ima 7/10 vseh kmetij napajalnik za živino. Ob tem ugodnem pokazatelju modernizacije pa ostaja zelo nizek delež kmetov, ki so si zgradili silos. Enega ali dva silosa ima le vsak peti do vsak deseti kmet in nimajo ga niti v napredni Paki in malo jih je v krajevni skupnosti Mislinje. Vtis je, da je v ozadju velikih krajevnih razlik čas inovacije, ki se širi od soseda do soseda. Verjetno je ta kriva tudi velikim razlikam, ki so jih dali v odgovorih o nakupu umetnih gnojil. V Pamečah, v Legnu, na Brdah kupi kmet povprečno dva do trikrat več gnojil kot sovrstnik v Trobljah. Gradišču, Mali Mislinji. To so podatki za leto 1980 in ne za leto 1981, ko je v sezoni ponekod v trgovinah zmanjkalo umetnega gnojila. To leto so kmetje kupili povprečno devet centov umetnega gnojila, kar je približno en cent na en ha obdelovalnega zemljišča. Bliže doline kupujejo kmetje več umetnega gnojila (Legen, Brde, Velika Mislinja) kot v prometno bolj oddaljenih (Mala Mislinja) ali kjer je na splošno čutiti majhno zanimanje za kmetijstvo (Gradišče) oziroma živijo nadpovprečno od nekmetijskih zaslužkov (Troblje).

Eno od anketnih vprašanj je bilo, ali pasejo vso vegetacijsko dobo, samo po košnji sena ali vobče ne. 7/10 anketirancev je izjavilo, da pasejo vso vegetacijsko dobo, ena četrtnina, da pasejo le po košnji, ostali pa nikoli. V dolžini paše so velike krajevne razlike. V severozahodnih krajih (Pameče, Troblje, Gradišče, Legen), pa tudi v Mislinji, pasejo večino sezone. Drugod znaša delež tistih, ki pasejo le po košnji, 2/5 do 5/8; v Golavabuki pa je takih več kot teh, ki pasejo celo leto. Pašno-košni sistem je slabo razvit. Del travniške površine seveda očuvajo pred pašo za seno. 2/3 vseh kmetij ima svojega električnega pastirja. Po majhnem deležu posestnikov električnega pastirja izstopata Mislinja in Razborica, po velikem Paka. V mlečno živinorejo usmerjene kmetije imajo često ograjeno le polje, da s travnika ne uhaja vanj živina, v mesno živinorejo usmerjene pa pasejo navadno le znotraj ograjenega pasovnika. Malo je primerov, da bi celo leto pasli po vsej obdelovalni površini brez električnega pastirja ali čuvaja.

Gnojišča so na splošno slabo modernizirana. Le manjši del kmetov uporablja cevi, po katerih teče gnojnica samotežno na nižje travnike (npr. Marzelj, Mikej, Dornik itd.). Večinoma odteka gnojnica nekontrolirano. Tudi glede motornega dosuševanja sena so hribovske kmetije v velikem zaostanku za dolinskimi. Take hribovske posestnike lahko preštujemo na prste ene roke. Razlog je tudi v tem, da se da v prisojnih strminah pokošena trava prej posušiti kot v dolini, saj ni slane in je več vetra in sonca. V hribih so tudi redke kmetije s toplarjem. Obračalnik imajo samo kmetije z zložnejšim zemljiščem, a še to redke (njega oziroma zgrabljalnik ima le 8 % vseh kmetij, največ v Legnu, Golavabuki, Tolstem vrhu in Paki).

Travnih površin uživajo naši kmetje nekaj več kot kaže statistika, ker nekateri kosijo na travnikih opuščenih kmetij. Zaradi ohranitve travnatih površin za smučanje oddaja gozdna uprava razmeroma poceni košnjo po vrhovih Pohorja, vendar je zanimanje pri kmetih majhno in le občasno. Tožijo, da se jim »volka« oziroma »baloha«, ki sta značilni travi na magmatskih (zrnatih) kamninah z negnojeno skelnetno zemljo, komaj splača kositi. Pri kmetijah, ki zamirajo, pa pri neurejenem lastništvu ostaja nekaj slabših travnikov nepokošenih.

Neenakomerno visoko, v glavnem pa tja do n.v. okoli 900 m, kosijo navadno dvakrat na leto, v strminah s tanko zemljo tudi po enkrat. Na gnojenih travnikih je košnja sena povsod dvakratna, nižje tudi trikratna, a izjemoma.

Redki kmetje pitajo v kooperaciji mlado živino (Gradiščar, Škratek itd.). Ti imajo tudi več živine.

Tabela št. 8 prikazuje stanje živine po krajih. Na kmetijo pride povprečno 3,7 krave, 0,5 vola, 3,7 prašiča oziroma 0,6 GNŽ na hektar obdelovalne površine. Če k temu dodamo, da stanje v živinoreji ni zadovoljivo in da je mlečnost zaradi objektivnih (kislá zemlja) in subjektivnih razlogov slaba, spoznamo, da pri 3,7 kravah le malo ostane za prodajo mimo domače porabe.

Če izvezamo Pako, kjer je stanje mnogo boljše, po krajih ni bistvenih razlik glede povprečnega števila krav, prašičev in glav normalne živine ter števila GNŽ na hektar obdelovalne zemlje. Večje razlike so pri volih/bikih, ki jih imajo največ v Golavabuki in na Tolstem vrhu. Ta dva kraja se tudi po tej plati izkažeta, da sta v gospodarskem zaostanku. Njima se pridružuje Gradišče, kjer imajo glede na število krav precej volov, v celoti pa malo živine in tudi majhne hleve. Glede na število glav normalne živine imajo v hlevih največ praznih privezov v Trobljah in Mali Mislinji, najmanj na Tolstem vrhu in v Paki.

3.5. Prebivalstvo

Prebivalstvo je bilo ugotovljeno na terenu z anketiranjem. Zajeti so ljudje, ki trajno prebivajo v hiši, tudi tisti, ki se iz dijaških domov vračajo domov samo ob sobotah. Niso upoštevani trajno odsotni (npr. vojaki). Razen v dveh primerih živi na kmetiji le ena družina.

Po anketi je bivalo na naših 137 kmetijah 691 prebivalcev, od tega 77 otrok (do 6 let), 113 v starosti 7—15 let, 436 starih 16—64 let ter 65 starejših. Primerjajmo starostno sestavo z občino Slovenj Gradec in s SR Slovenijo, v odstotkih:

Tabela 9
Starost prebivalstva, %
Table 9
Age of population, %

	Solski otroci	Soloobvezni otroci	16—64	nad 65 let
Hribovske kmetije				
Slovenjgraškega Pohorja	0—6 let: 11,1	7—15 let: 16,4	63,1	9,4
Občina Slovenj Gradec, 1981	0—4 let: 9,1	5—15 let: 16,4	65,8	8,7
SR Slovenija, 1981	0—4 let: 7,9	5—15 let: 15,1	64,64	10,86

Naše kmetije imajo le malo manj za delo sposobnih ljudi kot je to povpreček za slovenjgraško občino in Slovenijo. To je posledica izseljevanja v dolino, ki še traja. Velika večina se jih ustali v dolini, kjer so nastale ob prejšnjih naseljih nove gruče domov delavcev in uslužbencev (v Slovenj Gradcu, v združenem naselju Pameče-Troblje, na spodnjem Legnu, v Šmartnu, v Mislinji, manj v Turiški vasi, Mislinjski Dobrovi, Sentilju in v Doliču). Nekaj pa se jih je odselilo v kraje zaposlitve (Ravne, Titovo Velenje). Med odseljenci je vedno več absolventov srednjih in visokih šol. Med izselitvenimi kraji je zadnji čas na prvem mestu Titovo Velenje.

Od omenjenih 691 prebivalcev je 337 ali 48,8 % moških. Od njih jih je 63 % v starosti 16—64 let. Od njih, skupno 207, jih dela na kmetiji 119 ali 57 %. Na eno kmetijo pride povprečno torej 1,5 moške delovne sile (v starosti 16—64 let) oziroma 0,85 osebe te starosti, ki dela le doma. Pri devetih (od 137) kmetijah ni nobenega moškega v starosti 16—64 let. Največ je takih primerov na Tolstem vrhu. Moško delovno silo je potrebno posebej omeniti, ker opravljajo spravilo lesa in mnoga strojna dela navadno le moški.

Če k moški delovni sili prištejemo še žensko, dobimo skupno število 258 ali 1,9 delovne sile na kmetijo (tabela št. 9 a).

V prebivalstveni starostni sestavi (v tabeli št. 9 a) je izjemna Paka, kjer pride na kmetijo nadpovprečno mnogo ljudi, otrok, kmečke, moške kmečke in kmečke delovne sile. Med ostalimi kraji ni bistvenih razlik. Malo delovne sile imajo naseja, ki so sicer blizu industrijskih krajev v dolini, a so dobili pozno cestno zvezo: Troblje, Mala Mislinja. Malo moških živi od zemlje tudi v Gradišču, od koder dnevno odhajajo na delo v bližnji Slovenj Gradec. Ker pa je tam precej otrok v starosti 7—15 let, pride na eno kmetijo precej oseb (6). Razmeroma nizko je povprečno število oseb na kmetijo v Golovabuki, ker je tam nekaj domov z eno samo osebo. Na vsem ozemlju je takih primerov šest.

Tabela 9 a
Gospodinjstva
Table 9 a
Households

Naselje	št. preb.	starost, let				Na deset gospodinjstev		
		0—6	7—15	16—64	65 in več	št. kmeč. delov. sile	št. moške kmeč. delov. sile	št. moške delov. sile
Pameče	58	9	9	35	7	19	9	16
Troblje	57	9	6	35	7	17	9	15
Gradišče	60	5	14	39	2	18	6	21
Legen	47	3	9	31	4	16	9	15
Golavabuka	43	1	9	29	4	19	9	14
Brde	47	4	6	34	3	23	7	10
Razborica	47	6	10	25	7	21	8	12
Mala Mislinja	42	4	7	27	4	14	6	12
Mislinja	48	9	8	25	6	16	8	10
Tolsti vrh	47	3	5	35	4	21	9	20
Paka	62	13	5	40	3	30	16	18
Skupno	50	6	8	32	5	19	9	15

Na nekatere krajevne povprečke vplivajo kmetije z izjemnim številom prebivalstva. Na povpreček Gradišča vpliva na primer domačija Kremžar. To je nekdanji najemnik veleposestnika in ob agrarni reformi po osvoboditvi ni dobil v posest tudi gozda (nekaj so ga dodelili šele zadnja leta, tako da ima zdaj 25,7 ha skupne posesti). Zaradi slabe in strme zemlje ter višine (dom je v n. v. 905 m) so otroci peš odhajali v šolo in nato peš na delo v tovarno, čim so končali osnovno šolo. Otrok pa je bilo iz obeh zakonov pri hiši še leta 1982 osem in trije stari nad 16 let. Leta 1981 je prišla do hiše z elektrifikacijo vred gozdna cesta in omogočila prevoz z motornim vozilom do 500 m nižjega Gradca, kjer je šola in tovarna.

Z ostarevanjem hribovskega prebivalstva in z vedno večjim številom zaposlenih v nekmetijskih poklicih se večja delež oseb, ki sprejemajo razne vrste priznavaln, starostnih, kmečkih in drugih podpor, pa tudi rednih delovnih upokoencev. V letih 1981/1982 je prišlo na eno kmetijo poleg že omenjenega povprečka 0,9 moške kmečke delovne sile, 1,9 kmečke delovne sile (to je moške in ženske skupaj) še 0,5 podpiranca in 1,1 zaposlenca. Na kmetijo pride domala toliko zaposlenih v starosti 16—64 let, ki dobivajo podporo ali priznavalino, kot jih živi samo od zemlje. To priča o veliki razslojenosti hribovskega prebivalstva Slovenjgraškega Pohorja.

3.6. Kmetijska in tržna usmerjenost

Hribovske kmetije se nahajajo tudi na Slovenjgraškem Pohorju v mejnih (kri-tičnih) pogojih za obstoj. To ne velja samo za kmetije ob gornji klimatski meji uspevanja žit, ki je določevala srednjeveško zgornjo mejo agrarne naselitve, temveč tudi za nižje v strminah, ki bistveno otežujejo pridobivanje hrane. Gostoto hribovske naseljenosti so določevala predvsem življenjske razmere v dolini. Če so se tu zboljšale, se je usmeril prebivalstveni val s hribov v dolino, sicer obratno. V srednjem veku,

v glavnem od 12.—14. stoletja, so fevdalci naselili Pohorje, ko je v dolini zmanjkalo ugodne zemlje za nove naseljence. Življenje v omenjenih pogojih se je v fevdalni dobi odražalo v številnih opustelih obratih-hubah. Ko je kapitalistična doba podložnike oprostila zemljiške zaveze in ko je porasla življenjska raven v dolini, bi se začelo množično opuščanje hribovskih kmetij, ako ne bi povečana prometnost v dolini omogočila zaslužka s prodajo lesa. To pa je izzvalo propadanje zadolženih, predvsem majhnih posestnikov gozda. Gozd ni prehajal v roke kmečkih, temveč nekmečkih posestnikov, največ trgovcev z lesom. Ob večjem iztržku za les je opešala živinoreja in prodaja poljedelskih pridelkov. Depopulacijo pa je zavirala tudi omejena možnost zaposlovanja v nekmetijstvu. V sedanji socialistični dobi družba preprečuje večje dohodke od prodanega lesa, za katerega je potreben predvsem vložen kapital (zemljiška posest) in le malo vloženega dela. V prvih povojnih letih je v dobi forsirane socializacije vsega zasebnega kmetijstva, tudi tega v hribih, nastopila faza hitrega spreminjanja kmetij v ohišnice. Ko je v sledeči dobi samoupravnega socializma z razvojem nekmetijskih dejavnosti v dolini porasla raven, in to mnogo bolj kot v hribih, bi nastopilo hitro zapuščanje Slovenjgraškega Pohorja, ako tega ne bi zavrla možnost dnevnega odhajanja na delo, ki so ga olajšale nove cestne povezave. Mnogo domov bi propadlo, ako si zaposleni ne bi mogli nabaviti motornih vozil za dnevno pot v dolino ter mehanizirati kmečka dela.

Opuščanje kmetij je zavrla rastoča družbena podpora s ciljem večje tržne proizvodnje hrane po načrtu »zelenega plana« in iz strateških razlogov.

Vse te gospodarske spremembe so bistveno spremenile razmerje med kmetijskimi panogami, ker lahko za Slovenjgraško Pohorje nakažemo z naslednjo shemo. S križci so označene panoge po pomembnosti za dohodke kmečke družine:

	Gozdarstvo	Poljedelstvo	Živinoreja	Nekmetij. dejavnosti
Fevdalna doba	+	++	+++	—
Kapitalistična doba	++	+	++	+
Socialistična doba	++	—	++	++

Naše kmetije so v sedanjem stanju v zelo neenaki stopnji prilagajanja novemu gospodarskemu položaju. Na to vplivajo tudi mnogi dejavniki, ki jih združujemo v pojmu »človeški dejavnik«. Teh tukaj ne bomo obravnavali. Iz množice obstoječih tipov, ki so izbrani po sestavi kmetijske proizvodnje, so v naslednjem navedeni le nekateri tipični razvojni tipi.

1. Regresivni tipi:

1.1. **Samookrben tip.** Poljedelstvo v glavnem zadovoljuje prehrabene potrebe domače družine in na njivah često gojijo tudi »tradicionalne« pridelke kot je ajda. Dohodke dobiva družina predvsem s prodajo lesa in mesa. Obdelovalno zemljišče še ni bistveno zmanjšano, modernizacija življenja je skromna a kemizacija in mehanizacija šibki, poslopja so večidel nespremenjena, življenjski standard je nizek, družina obilna (primer Trnjek v Razborici). Ta tip je povsem prevladoval pred vojno. Iz njega izhajajo naslednji tipi:

1.2. Tip z ekstenzivno živinorejo

1.2.1. Glavni kmetijski dohodek je les, nekmetijski pa mesečni dohodek v ne-

kmetijskih poklicih. Malo je kmečke delovne sile ali je ta ostarela, manj posodobljeni so domovi, poljedelstvo je zamrlo, ni modernizirana živinoreja, slaba je kemizacija. Odrasli zaposleni se navadno odselijo po poroki ali prej.

Sl. 10. Nekdanja kmetija Jamnik v Legnu je postala vikend. Zemljišče propadle kmetije je po zadnji vojni podedovala lastnica, ki živi v nižini. Čeprav pelje mimo doma stara kolovozna in novejša gozdna cesta, je večino strmega obdelovalnega zemljišča že zarasla hosta.

1.2.2. Zamirajoče kmetije. Glavni dohodek je les. Intenzivno ozelenjevanje obdelovalnih zemljišč, oddajanje travnikov v najem, slaba kemizacija in mehanizacija, nizek standard. Pogosto majhne in ostarele družine. Razpadajoča poslopja.

2. Progresivni tipi:

2.1. Modernizirana živinoreja in poljedelstvo, oboje za domačo porabo, glavni dohodki iz gozdarstva in nekmetijskih dejavnosti. Večidel polčiste ali mešane kmetije z več člani družine.

2.2. Intenzivna modernizirana mlečna ali mesna živinoreja, glavni dohodki iz živinoreje in gozdarstva. Če je več otrok, navadno večina v šolah.

2.3. Intenzivna modernizirana mlečna ali mesna živinoreja, moderniziran dom in hlev, dohodki tudi iz nekmetijskih dejavnosti, relativno visok življenjski standard.

Naselje	Oddano mleko v l				Opremljenost gospodinjstev, % kmetij						Prevozno sredstvo			
	Umetna gnojila v q	Oddano meso kg	na 1. oddajalca	na kmetijo	pralni stroj	hladilnik	zmrzovalna skrinja	WC	kopalnica	štedilnik na tekoče gorivo	moped motorno kolo	avtomobil	Indeks opremljenosti	Letni etat m ³
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Pameče	12,1	813	496	283	100	38	95	43	38	43	81	62	12	104
Troblje	3,4	396	—	—	87	37	100	50	63	—	87	87	(15)	89
Gradišče	4,8	262	3374	519	80	54	85	15	23	23	69	77	10	104
Legen	13,8	275	2493	1247	100	50	87	44	37	50	50	56	11	62
Golavabuka	10,1	364	5571	1857	80	27	100	40	47	40	53	60	12	84
Brde	10,7	573	—	—	86	28	86	43	57	57	14	71	12	47
Razborica	8,4	600	6374	1062	83	33	83	83	50	25	25	50	9	119
Mala Mislinja	4,7	540	—	—	100	77	77	46	38	69	69	69	13	90
Mislinja	13,6	513	—	—	100	64	100	36	36	82	18	55	12	102
Tolsti vrh	5,7	328	3319	443	100	67	87	67	37	27	27	67	10	85
Paka	9,2	693	4026	4026	100	100	100	50	50	33	33	83	14	151
Povprečje	9,1	484	2812	759	94	50	91	34	38	—	51	65	12	93

Tabela 10

Prodajni kmetijski presežki in življenjski standard

Table 10

Selling of a agriculture surplus and living standard

Tabela št. 10 prikazuje po naseljih zveze med tržno usmerjenostjo oziroma prodajo mesa, mleka in življenjskim standardom. V prvi koloni je zabeležen nakup umetnih gnojil v letu 1980, kot so na anketno vprašanje odgovarjali kmetje sami. Povprečje 9,1 q nakupljenega umetnega gnojila na leto je zelo nizko, še zlasti, če upoštevamo borno zemljo. Ker ga nekateri ne kupujejo, drugi pa precej (dva kmeta po 50 q), so srednje vrednosti po krajih zelo različne.

Količine oddanega mesa v letu 1981 in količine oddanega mleka 1981 v zbiralnice so bile izpisane iz arhiva TZO »Ledina« v Slovenj Gradcu. Ob teh številkah je potrebno pripomniti, da gre za registracijo oddaje v javne klavnice oziroma mlekarne in da gre del proizvodov mimo te mreže za domači zakol, za prodajo živine, mesa in mleka drugam. Malo kmetij oddaja mleko in meso hkrati. Navadno le eno ali drugo, praviloma mleko bliže in meso dalje od zbiralnice. Zbiralnice mleka pa so ob glavnih dolinskih cestah oziroma krajih, tudi ob cesti po Medvedovem grabnu (Pameče) in na Legnu (zbiralnica pri Faeru). Paka si je organizirala lastno odvozna službo za mleko. Največ mleka odnašajo v zbiralnice šolarji in zaposleni, oboji sprotoma.

Po navedenem viru pride na kmetijo letno 484 kg oddanega mesa (tabela 10). Razmeroma precej ga pride na kmetijo v Pamečah in v Paki, malo v Legnu in Građišču.

Ker ni v naselju zbiralnice, mleka ne oddajajo kraji Troblje, Mala Mislinja in Mislinja. Na enega oddajalca pride povprečno 2812 l mleka, daleč največ v Paki in precej tudi v Razborici ter Golavabuki. Ker je kmetij, ki oddajo mleko, razmeroma malo, vpliva na krajevni povpreček navadno le ena ali dve kmetiji z mnogimi molznicami. Okoli 2800 litrov mleka na kmetijo, ki mleko oddaja, je precej pod povprečkom v okviru TZO Ledine. V njenem okviru je ena kmetija leta 1982 oddala 7325 l mleka (Sušec, 1983). Pri večini kmetov stoji v hlevu le nekaj krav. Največ, enajst, jih ima Turičnik v Golavabuki, ki mu sledi Ošlak v Paki z desetimi kravami. Ta dva sta oddala tudi največ mleka, prvi 26.842 in drugi 23.527 litrov. Pri oddaji mesa so na prvih mestih Tovšak v Mali Mislinji (3030 kg), Brešar (2357 kg) in Zgornji Barl (2312 kg) v Razborici.

Pri oddajah mesa in mleka med leti 1980, 1981 in 1982 ni bilo bistvenih razlik, čeprav je bilo ta leta v vsej slovenjgraški občini rahlo napredovanje (Sušec, 1983). V naših krajih je prodaja mleka in mesa v teh letih v glavnem stagnirala.

Med anketiranjem so kmetje odgovarjali, ali imajo nekatere novejšje stroje oziroma aparate, ki olajšujejo delo v gospodinjstvu, higienske pripomočke in motorno vozilo. Iz posesti teh predmetov je bil ugotovljen tako imenovani komfortni indeks po ključu: pralni stroj 3 točke, hladilnik 1, zmrzovalna skrinja 3, stranišče na tekočo vodo (WC) 3, kopalnica 4, štedilnik na tekoče gorivo 1, moped 1, osebni avtomobil 4 točke. Povprečke za kraje prikazuje tabela št. 10.

Preseneča, da ima v povprečju kar 91 % kmetij zmrzovalno skrinjo. To izvira iz že omenjene težnje po samooskrbi s hrano oziroma mesom pri čistih, še bolj pri mešanih kmetijah. Kar 84 % kmetij ima tudi pralni stroj. V petih krajih ga imajo vse kmetije. V nobenem naselju odstotek kmetij, ki imajo pralni stroj ali zmrzovalno skrinjo, ni nižji od 77. Ob dejstvu, da imajo domala vsi domovi vodovod, preseneča, da ima stranišče na izplakovanje le 34 % in kopalnico le 38 % vseh kmetij. Na slabem je zlasti severozahodni del. Na to vpliva verjetno tudi stopnja modernizacije domov. Obratno pa je kmetov z mopedom ali avtomobilom več na severozahodnem

področju. V povprečku pride na sto kmetij 51 mopedov in 65 avtomobilov. Tako izračunani indeks komfortnosti, ki je obenem tudi pokazatelj življenjskega standarda, po krajih ni bistveno različen. Rahlo pozitivno odstopa Paka in negativno Razborica (Troblje, ki ima tudi visok indeks, ima malo kmetij).

Podrobnejši podatki o kmetijah so bili zbrani in obdelani glede na poklicno sestavo družin, kot so jo opredelile dosedanje študije hribovskih kmetij v Sloveniji (Meze, 1980, 1983). Kmetije delijo na čiste, polčiste in mešane. Pri prvih ni nobene zaposlenega izven kmetijske dejavnosti. Pri polčistih združujejo delo izven doma ostali člani družine, razen gospodarja in gospodinje. Pri mešanih družinah je zaposlen tudi kdo od staršev ali oba. Tako deljene kmetije Slovenjgraškega Pohorja dajo naslednjo podobo:

Tabela 10 a

Število usmerjenih kmetij

Table 10 a

Number of marketing orientated farms

Naselje	Štev. kmetij	Čiste kmetije	Polčiste kmetije	Mešane kmetije
Pameče	21	10	4	7
Troblje	9	3	5	1
Gradišče	12	2	4	6
Legen	16	5	6	5
Golavabuka	15	7	6	2
Brde	10	7	2	1
Razborica	9	7	1	1
Mala Mislinja	13	7	1	5
Mislinja	11	7	2	2
Tolsti vrh	15	1	12	2
Paka	6	2	2	2
Skupno	137	58	45	34

Razmeroma največ čistih kmetij je ostalo v srednjem delu našega ozemlja, na Brdah, Golavabuki in v Razborici. Ti kraji so bili in so delno še danes bolj oddaljeni od zaposlitvenih centrov v dolini. Precej je čistih kmetij tudi v naselju Mislinja, ki so visoko v hribih. Na Tolstem vrhu je polčistih kmetij 80 %. Ta kraj sta šele tovarna Prevent v Mislinji in zlasti Titovo Velenje bolj vključili v delo v obratih. Največ mešanih kmetij je v hribovitem zaledju Slovenj Gradca, kjer so tovarne razmeroma stare (prejšnja tovarna kos in srpov, zdaj Fecro, niže mesta, od leta 1773, tovarna usnja od leta 1850, tovarna meril od leta 1904). Najstarejši industrijski obrat je bil fužina v Mislinji, ki pa je zaposlovala predvsem priseljence in domače kočarje, kmetje pa so imeli od nje korist predvsem z vožnjo in prodajo oglja. Dvoživke kmetdelavec takrat še niso poznali.

V tabeli št. 11 je analiza kmetij glede na čiste, polčiste in mešane kmetije in glede na to, katere tržne viške oddajajo družbeni trgovski mreži (konkretno, mlekararnam in klavnicam) ter glede na desetletni etat, registriran v uradu za gozdno kooperacijo Lesne v Slovenj Gradcu ter gozdnogospodarske enote Mislinja-Šentilj v Mislinji.

Čiste kmetije, ki prodajajo mleko, meso in les hkrati ali le posamezne proizvode (razen, če prodajajo samo les), imajo nadpovprečno velika posestva, nadpovprečno

Tržna usmerjenost	Stev. kmetij	R. v. doma nad dolino	N. v. obdel. zemlj.	Posest ha	Obdelov. z.							Oddano	
					ha	naklon	GNZ	Krav	Volov, bikov	Svinje	Privozov	mleko l	meso kg
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Ciste kmetije s prodajo													
lesa	23	374	773	24,5	9,7	18,8	5,2	2,9	0,78	2,9	9	—	—
lesa in mleka	3	300	681	29,3	10,4	15,3	10,0	7,3	—	5,0	14	11.400	—
lesa in mesa	17	347	792	36,6	11,8	16,8	7,1	3,8	0,12	4,8	12	—	1.226
lesa, mleka in mesa	12	350	744	35,6	10,4	17,0	10,4	6,2	0,17	4,6	16	8.316	1.475
brez prodaje	1	200	730	16,9	7,3	19,0	3,0	2,0	—	1,0	7	—	—
Polčiste kmetije s prodajo													
lesa	19	363	782	22,1	7,6	18,2	8,1	2,4	1,4	3,1	9	—	—
lesa in mleka	12	300	743	24,0	8,6	17,3	9,2	5,6	0,5	4,1	14	9.106	—
lesa in mesa	12	283	702	31,3	9,5	15,6	7,3	3,1	0,8	4,7	122	—	888
lesa, mleka in mesa	7	271	658	32,2	11,9	16,6	10,3	6,4	0,14	4,4	17	11.068	1.419
Mešane kmetije s prodajo													
lesa	15	320	811	20,0	7,8	20,5	4,7	2,5	0,26	3,2	8	—	—
lesa in mleka	5	240	490	16,9	15,0	17,2	5,0	3,4	0,20	2,0	9	4.666	—
lesa in mesa	7	286	674	29,5	6,5	18,4	5,9	3,0	0,43	3,6	8	153	621
lesa, mleka in mesa	1	300	605	13,9	6,2	14,0	9,0	6,0	—	3,0	12	9.443	1.382
brez prodaje	3	400	845	27,4	7,6	18,0	3,0	2,0	—	4,0	6	—	—
Povpreček skupno	137	329	750	27,1	9,4	17,8	7,1	3,7	0,5	3,7	11	2.588	4.835

Tabela 11

Tržna usmerjenost kmetij — njihova zemljiška posest in kmetijstvo

Table 11

Marketing orientation of farms — their land properties and agriculture

gozdno posest in nadpovprečni letni etat, toda povpovprečne strmine obdelovalnega zemljišča. Te vrednosti posebno izstopajo, ako kmetije oddajo vse tri proizvode hkrati. Čiste kmetije s prodajo ali mleka, ali mesa, ali obojega hkrati, z lesom vred, posedujejo v povprečju tudi več obdelovalnega zemljišča, gojijo nadpovprečno število krav, volov in bikov, svinj oziroma glav normalne živine in imajo večje hleve. Če pa prodajajo samo les, so te vrednosti občutno podpovprečne.

Polčiste kmetije s prodajo lesa, pa tudi te s prodajo lesa in mesa, imajo razmeroma majhno posestvo, malo obdelovalne zemlje in tudi malo gozda. Imajo pa nadpovprečno število glav normalne živine. Ostali dve kategoriji polčistih kmetij imata nadpovprečno veliko posestvo. Po teh podatkih sodeč ostale družinske člane, razen gospodarskega para, manjša zemljiška posest bolj sili k zaposlitvi izven kmetijstva.

Kot pri čistih so tudi pri mešanih kmetijah tiste, ki prodajajo le les, majhne, visoko v hribih in imajo od vseh kategorij najbolj strmo obdelovalno zemljišče.

Glede višine doma nad dolino so med posameznimi kategorijami precejšnje razlike, v povprečju pa so čiste kmetije višje. Isto velja za nadmorsko višino obdelovalnih zemljišč, ki je najvišja pri kmetijah z oddajo lesa kot edinega prodajnega proizvoda. Podpovprečno nadmorsko višino imajo kmetije z oddajo lesa in mleka in te s prodajo lesa, mleka in mesa hkrati.

Največ glav normalne živine redijo čiste in polčiste kmetije, zlasti tiste, ki prodajajo mleko. Najmanj je imajo mešane kmetije. Pri vseh tržnih usmeritvah imajo največ krav kmetije, ki prodajajo poleg lesa še mleko in meso. Ali sili k prodaji mleka in mesa življenjska nuja? Dvanajst čistih kmetij iz te vrste nima nadpovprečno velike družine (tab. št. 12), je pa tako pri polčistih in mešanih kmetijah. Verjetno je iskati vzroke tudi v večji posesti in večji prodaji lesa, ki lajša investicije, potrebne za intenzivno kmetijstvo.

Pri čistih kmetijah odda en dom največ mleka, če kmet prodaja poleg lesa le še mleko. Pri polčistih in mešanih kmetijah pa je ta primer takrat, kadar kmet prodaja les, mleko in meso hkrati. Tudi mesa oddajajo največ tiste kmetije, ki prodajajo socialistični trgovini hkrati les, mleko in meso. Pri mleku in mesu pa so količine obeh pridelkov nižje kot pri čistih in polčistih kmetijah.

Kmetije, ki prodajajo le les, so najmanjše, razen pri mešanih (tabela št. 12); največje so čiste in polčiste kmetije, ki prodajajo les in meso hkrati. Na mešano kmetijo pride v povprečju več tistih oseb, ki so aktivne v izvenkmetijskih poklicih (ali že v teh poklicih upokojeni), kot pri polčistih. Kjer prodajajo le les, je pri hiši manj dijakov in učencev. Iz tabele št. 12 je razvidna tudi zveza med posestjo gozda, lesno zalogo, letnim etatom, komfortnim indeksom in letom, ko je bila pripeljana do doma cestna povezava. Kmetije, ki prodajajo le les, imajo manj gozda, manj lesne zaloge, manjši letni etat in nižji komfortni indeks, za motorna vozila sposobno cesto pa so dobili kasneje, kot je povprečje za vse vrste kmetij. Pri čistih kmetijah s prodajo lesa in mleka, lesa in mesa, lesa, mesa in mleka, so navedene vrednosti v povprečju višje a tudi cestna povezava mlajšega datuma. Kmetije, ki prodajajo meso in mleko hkrati (skupno z lesom), imajo nadpovprečni standard. Enako je s kmetijami, ki prodajajo vse tri pridelke hkrati. Njihov komfortni indeks je najvišji. Od vseh treh kategorij (čiste, polčiste, mešane) ima najvišji življenjski standard mešana družina, čeprav imajo čiste kmetije več lesne zaloge in letnega etata. V tem se zrcalijo dopolnilni dohodki od nekmetijskih poklicev.

Iz tega lahko zaključimo, da imajo najvišji komfortni indeks tiste kmetije, ki jim prihajajo dohodki iz čim številnejših dejavnosti od prodaje lesa, mleka, živine in zlasti iz nekmetijskih dejavnosti. Razen pri čistih kmetijah imajo te družine tudi več družinskih članov.

Tabela 12

Tržna usmerjenost in prebivalstvo

Table 12

Marketing orientation and population

Tržna usmerjenost	Preb. na deset gospod.									
	vsega	16—65 let	zaposleni	podpiranci	učenci dijaki	Gozd ha	Lesna zaloga m ³	Letni etat m ³	Komfortni indeks	Leto cestne povezave
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Čiste kmetije s prodajo										
lesa	35	43	—	6	10	15,4	4.415	87,2	7,8	1928
lesa in mleka	53	33	—	7	17	18,7	5.587	121,9	16,3	1973
lesa in mesa	50	45	—	5	11	20,2	5.613	123,8	11,2	1943
lesa, mesa in mleka	49	41	—	3	8	25,3	9.150	156,7	15,3	1968
brez prodaje	20	40	—	—	—	9,3	2.130	—	15,0	1940
Polčiste kmetije s prodajo										
lesa	51	46	17	5	9	14,2	4.505	62,4	9,2	1929
lesa in mleka	68	39	14	4	16	14,6	5.157	66,7	14,8	1946
lesa in mesa	57	37	17	5	10	13,9	4.608	88,0	13,4	1948
lesa, mleka in mesa	63	34	17	4	10	20,1	6.306	122,7	13,6	1949
Mešane kmetije s prodajo										
lesa	45	48	17	5	8	13,1	8.169	113,3	9,9	1931
lesa in mleka	50	26	22	6	10	10,0	2.176	38,1	16,8	1946
lesa in mesa	56	36	20	6	14	11,7	2.291	41,3	12,7	1958
lesa, mleka in mesa	70	30	20	—	40	7,9	1.330	26,8	19,0	1950
brez prodaje	67	53	40	7	10	19,5	4.487	75,2	11,0	1967
Vse, povprečno	50	42	11	5	11	16,2	5.384	92,8	11,7	1941

Kljub družbenemu prizadevanju gojita kmečki turizem le dve kmetiji, ki imata sobe za poletne turiste in jih tudi oddajajo ob domači prehrani gostov. To sta Turčnik in Lešnik v Golavabuki. Ob sedanjem porastu smučarskega turizma na Kopah so dobri pogoji za zimski (smučarski) kmečki turizem, ki še ni zaživel.

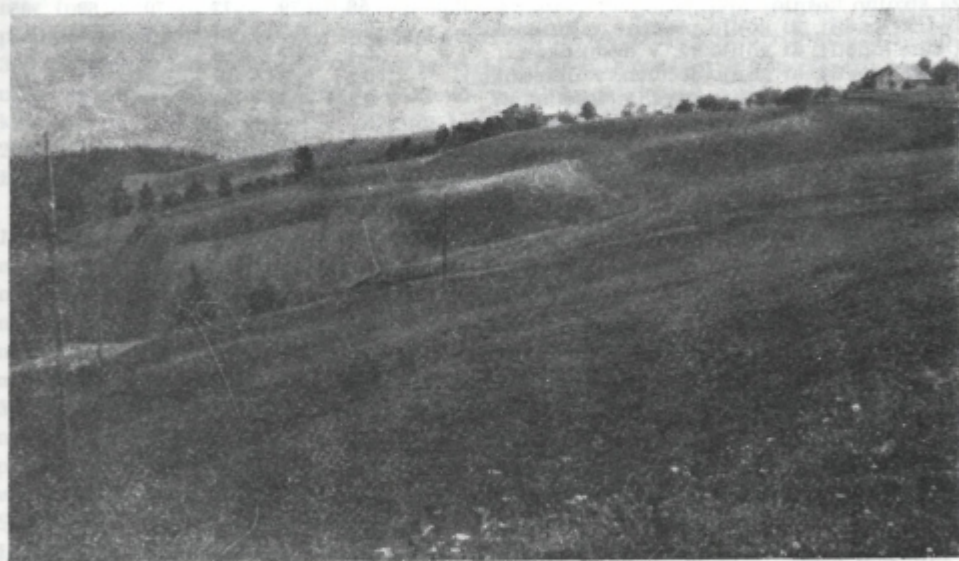
Gostilno ima le ena kmetija, Volbenk v Pamečah.

3.7. Razlika med kraji

Vsako od enajstih naselij ima svoje posebnosti. V Pamečah in Trobljah ležijo kmetije razmeroma nizko, imajo precej skupnega in obdelovalnega zemljišča, naklon obdelovalnega zemljišča je podpovprečen. V Pamečah je živinoreja nadpovprečno razvita, v Trobljah pa oddajo precej lesa. Gradišče izstopa z majhno posestjo, s slabo mehanizacijo, z majhnimi družinami, z velikim deležem mešanih kmetij, gojijo malo živine na hektar obdelovalne površine in imajo vobče malo živine. Tamkajšnje kmetije v povprečju prodajo malo mesa in mleka, a precej lesa, indeks komfortnosti pa

je med najnižjimi. Vtis je, kot da bi bil tu interes za kmetovanje majhen. V Golavabuki je nadpovprečno mnogo opuščenih kmetij ali takih na tej poti, depopulacija je še vedno močna (v letih 1971—1981 za 19 %), zemljiška posest je sicer rahlo podpovprečna, toda večina ostalih prvin družbenega stanja ni podpovprečnih. Morda je tako stanje zaradi nekaterih velikih kmetij. V marsičem je Golavabuki podobna sosednja Razborica, ki pa je bolj usmerjena v mesno živinorejo, ima najnižji komfortni indeks in hlevi so precej prazni. Naselji Mala Mislinja in Mislinja imata visoke kmetije, ki so v Mali Mislinji tudi velike. Ljudi je malo, mnogo je čistih kmetij, ki živijo predvsem od prodaje lesa. Kmetije v Tolstem vrhu imajo malo zemlje, toda obdelovalna zemlja je razmeroma položna. V tem kraju je največji delež polčistih kmetij, kar je verjetno posledica mlade vključitve v nekmetijske dejavnosti.

Najbolj izjemna med vsemi kraji je Paka. Njene kmetije so najvišje, imajo največ skupnega, obdelovalnega in gozdnega zemljišča. Kar je pomembno, obdelovalno zemljišče je v povprečju najmanj strmo, na kmetijo odpade največ glav normalne

Sl. 11. V Paki (na sliki) je obdelovalno zemljišče za naše Pohorje izjemno zložno in nerazčlenjeno, kmetije v prisojnah so velike, hiše so večidel obnovljene ali celo nove, gospodarsko stanje je od vseh enajstih krajev Slovenjgraškega Pohorja daleč najboljše in pri hiši je nadpovprečno mnogo delovne sile. Toda to ni zadržalo odliva prebivalstva v dolino, vključ temu, da pelje stara cesta do vsakega doma.

živine, največ krav, največ glav normalne živine na hektar obdelovalne zemlje, v gozdu je največ lesne zaloge (7932 m³ na kmetijo), najvišji je letni etat, družine so najbolj številne in imajo največ moške delovne sile ter otrok. Skratka, naravni pogoji so od vseh krajev najboljši, indeks komfortnosti je najvišji in kmetije dokaj modernizirane. Toda prebivalstvo vključ temu nazaduje. Med leti 1971 in 1981 je upadlo za 19,7 %, v letih 1961—1981 za 38,6 %. Od sedmih kmetij je ena opuščena (Zg. Termod), ker se je lastnik odselil v nižino.

Tabela 13 *Hribovske kmetije po višinskih pasovih*
 Table 13 *Mountain farms according to their altitudinal zones*

Sestava	Višina nad Mislinjsko dolino v metrih					
	0—100	100—200	200—300	300—400	400—500	500—600
Število kmetij	5	36	40	30	22	4
Odstotek domov	3,6	26,3	29,2	21,9	16,1	2,9
Zemljiška posest v ha	40	22	26	30	30	34
Velikost obdelovalnega zemljišča v ha	6,5	9,4	8,9	9,5	10,4	9,7
Gozdno zemljišče v ha	12,6	11,6	15,4	20,1	19,3	22,2
Srednji naklon obdelovalnega zemljišča, v stopinjah	19,2	17,3	16,8	18,1	19,6	18,2
Delež njiv od obdelovalnega zemljišča, v desetinkah	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,2
Odstotek kmetij s posestjo traktorja	80	56	65	59	45	50
Odstotek travnikov, sposobnih za strojno košnjo	58	79	77	70	68	85
Delež kmetij, ki gojijo pšenico, v desetinkah	0,0	0,2	0,1	0,4	0,1	0,2
Delež kmetij, ki gojijo rž, v desetinkah	0,4	0,7	0,8	0,6	0,6	1,0
Delež kmetij, ki gojijo ječmen, v desetinkah	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3
Delež kmetij, ki gojijo oves, v desetinkah	0,2	0,5	0,4	0,5	0,5	0,5
Delež kmetij, ki gojijo koruzo za košnjo, v desetinkah	0,8	0,5	0,4	0,2	0,1	0,2
Delež kmetij, ki gojijo koruzo za zrnje, v desetinkah	0,6	0,5	0,3	0,1	0,0	0,0
Delež kmetij, ki javljajo škodo po divjadi v odstotkih	80	92	75	70	77	75
Odstotek kmetij, ki javljajo škodo po divjih svinjah	20	28	40	50	68	—
Nakup umetnega gnojila v kg, 1980	2000	1009	1013	546	643	1675
Glav normalne živine	8,5	8,5	6,5	6,9	5,8	8,2
Število krav	5,0	0,1	3,6	3,7	2,9	4,0
Odstotek kmetij z motorno kosilnico	26	97	100	87	91	100
Odstotek kmetij z nakladalko	40	8	5	20	5	—
Odstotek kmetij z dosuševalcem sena	0	8	8	10	5	25
Odstotek kmetij z obračalnikom	60	75	46	43	41	75
Odstotek kmetij z napajalnikom	60	86	69	63	45	75
Odstotek kmetij z električnim pastirjem	50	79	81	67	68	100
Oddano mleko v zbiralnicah, litri, 1981	7790	3212	1883	3199	82	6710
Oddano meso v mesnicah, kg, 1981	851	456	635	374	294	576
Letni etat v m ³	56	55	85	133	118	107
Število prebivalcev	5,0	6,2	6,2	4,7	6,0	2,9
Število kmečke delovne sile	1,0	1,9	1,8	2,1	4,1	2,0
Število moške delovne sile (16—65 let)	1,6	1,6	1,6	1,5	1,3	1,7
Število moških oseb	2,8	2,4	2,6	2,4	1,9	3,5
Število oseb, starih 0—6 let	0,2	0,6	0,5	0,7	0,4	1,0
Število oseb, starih 7—15 let	1,2	0,9	0,9	0,7	0,6	1,5
Število oseb, starih 16—64 let	2,4	3,7	3,1	3,1	2,7	3,5
Število oseb, starih nad 65 let	1,0	0,7	0,5	0,4	0,4	0,5
Število kmečke moške delovne sile (16—64 let)	0,4	0,8	0,8	1,0	1,0	0,7
Odstotek zaščiteneh kmetij	60	78	92	83	68	50
Število zaposlenih v izvenkmetijskih poklicih	1,2	1,5	1,1	0,8	0,7	1,7
Število učencev in dijakov	1,4	1,2	1,1	1,0	0,8	2,5
Število socialnih podpirancev	0,8	0,5	0,5	0,4	0,6	0,3
Indeks komfortnosti	10,8	12,9	12,8	11,4	7,9	12,7
Leto izgradnje cestnega priključka	1959	1971	1972	1965	1965	1971
Leto elektrifikacije doma	1955	1955	1956	1958	1963	1962

3.8. Analiza kmetij po višini nad dolino

Z višino se slabšajo eksistenčni pogoji za kmetovanje, ker se znižujejo temperature, večja oddaljenost od doline oziroma tržnega in kulturnega centra, povečujejo se prevozni stroški itd. Zato je bila za hribovske kmetije Slovenjgraškega Pohorja izdelana analiza po stometrskih pasovih višine nad Mislinjsko dolino. Prikazuje jo tabela št. 13.

77 % vseh domov se nahaja med 100 in 500 m nad dnom doline. Više so samo štirje domovi. Z višino obdelovalne zemlje se povečuje skupna zemljiška posest, obdelovalno zemljišče in gozd, skladno z njim pa tudi etat (do 100 m znaša 50, v pasu 300—400 m pa že 133 m² letno. Letni etat nad 400 m spet pada. Srednji naklon obdelovalnega zemljišča v prvih treh višinskih pasovih navzgor pada. V prvem pasu je visok, ker je tu oster prehod hribov v dolino. Nad 400 m pa srednji naklon spet raste. V pasu 500—600 m je nižji kot v sosednjem nižjem pasu, vendar so tu le štiri kmetije. Zato je povpreček vprašljiv. Dokaj dobro je izražen ocenjeni upad z višino v deležu njiv (od obdelovalnega zemljišča) in delež kmetov, ki posedujejo traktor. Z višino pšenico zamenjuje rž, ječmen in zlasti oves. Koruzo za zrnje gojijo v glavnem le do 300 m visoko nad dolino. Z višino se slabša opremljenost in modernizacija dela: manj je nakladalk, napajalnikov v hlevu, manj kupujejo umetna gnojila, manj je krav in glav normalne živine, pa tudi količina oddanega mleka. Tu je izjema pas 200—300 m nad dolino. V glavnem se navzgor zmanjšuje tudi živa teža prodane živine. Indeks komfortnosti je izrazito večji v pasu 100—300 m.

Glede marsikatero analizirane prvine imajo najboljše razmere kmetije v pasu 100—300 m, v nekaterih pogledih do 400 m. Povprečki za najnižji pas so zaradi majhnega števila kmetov vprašljivi. Kažejo pa, da je njihova zemlja strma, da nimajo najboljše mehanizacije, toda oddajajo precej mleka in mesa. So torej bolj tržno usmerjene, kar se zdi razumljivo. Število kmečke delovne sile z višino v glavnem narašča, število moških oseb pa v glavnem pada. Višji kmetje imajo tudi manj starih nad 65 let. Največ moške delovne sile (v starosti 16—64 let) je v pasu med 300 in 500 m. Če prezremo oba skrajna višinska pasova, potem je videti, da število zaposlenih v nekmetijskih poklicih z višino pada, in to občutno. Če izključimo oba skrajna pasova, je viden z višino tudi izrazit padec indeksa komfortnosti. Če prezremo najvišji pas, je pri ostalih vidno, kako je elektrifikacija napredovala iz doline v hribe. Srednje leto elektrifikacije v najnižjih dveh pasovih je 1955, v pasu 400—500 m pa že 1963. Ni pa tako lepega zaporedja pri izgradnji cestnega priključka. Verjetno zato, ker so nekatere ceste po dnu večjih dolin in grap starejše in je od njih potekalo povezovanje domov s prevoznimi makadamskimi cestami.

Tabela št. 13 prinaša tudi odstotek zaščitenih kmetij po višinskih pasovih. Največ jih je v pasu 200—300 m. Sodeč po nakupu umetnega gnoja in oddanem mesu je v tem pasu precej trdnih kmetij. Pripomniti pa je, da na Slovenjgraškem Pohorju zaščitenost kmetije še ne pomeni bistveno bolj trdne kmetije. Vir za število zaščitenih kmetij je Odlok o določitvi zaščitenih kmetij v občini Slovenj Gradec, ki je izšel v medobčinskem uradnem vestniku. Med zaščitenimi kmetijami je najti propadajoče in mešane kmetije. Na terenu je bilo mogoče dobiti vtis, da pri proglašanju zaščitenih kmetij niso imeli vselej istih kriterijev.

Ob našem popisu so bile kmetije v skladu s prakso pri dosedanjem raziskovanju (Meze, 1980) deljene tudi na perspektivne in neperspektivne. Med neperspektivne bi v prvi vrsti sodile tiste kmetije, kjer je ostal pri hiši en sam moški srednjih let,

pa čeprav je v teh primerih posest nadpovprečna, ali pa je ostala doma samo mati z otrokom. Te kmetije so navadno zanemarjene. Toda v zadnjih nekaj letih je bilo nekaj primerov, ko se je osamljeni gospodar poročil in uredil kmetijo (Potočnik v Mali Mislinji), ali se je odselila v dolino cela družina z lepe kmetije (primer: Šavc v Razborici), ali pa se je novi lastnik preselil na kmetijo iz doline in jo obnovil (Sedovnik v Mislinji). Zato se mi zdi po razmerah na tem delu Pohorja tako ocenjevanje negotovo in ga podrobneje ne tolmačim. Naj omenim le, da je mogoče smatrati 38 kmetij (28 %) za neperspektivne. Od teh jih odpade pet na Pameče, ena na Troblje, šest na Gradišče, šest jih je v Legnu, sedem v Golavabuki, dve na Brdah, dve na Razborici, štiri v Mali Mislinji, tri v Mislinji in dve na Tolstem vrhu.

3.9. Dejavniki razvitosti hribovskih kmetij

V mnenju, da je pglavitna naloga geografije iskati medsebojne soodvisnosti oziroma zveze med naravo in človekom, so bili v okviru naše študije računalniško obdelane korelacije med nekaterimi že navedenimi prvini. Nekatero dejavnike omenja opisno že predhodni tekst. Računsko je tudi že bil prikazan vpliv relativne višine na mnoge prvine iz narave in družbe. Korelacijski koeficienti* so izračunani za naslednje prvine:

1. **Obseg skupnega zemljišča kmetije:** korelacijski koeficient ima pozitivno vrednost s skupnim številom prebivalstva (0,095), številom kmečke delovne sile (0,02), moške delovne sile (0,16), z nadmorsko višino doma (0,16), relativno višino doma nad dnom doline (0,11), količine kupljenih umetnih gnojil (0,004), številom glav normalne živine (0,048), indeksom komfortnosti (0,05).

Skupna zemljiška posest izkazuje negativni korelacijski koeficient: z naklonom obdelovalnega zemljišča (0,06), z ugodno ekspozicijo (0,083).

Vse te korelacije so neznajilne. To preseneča, saj vlada splošno mnenje, da je majhna posest ena glavnih ovir tudi hribovskih kmetij. Prav tako je splošno mnenje, da imajo večje kmetije več živine, boljše živijo itd. Delno opravičilo za nizko ugotovljene koeficiente je izbor kmetij v razponu 10—65 ha in dejstvo, da manjše kmetije z viri iz nekmetijskih dejavnosti lahko nadoknadijo manjši dohodek iz kmetijstva.

2. **Obseg obdelovalne zemlje** je v pozitivni korelaciji do števila prebivalcev (0,06), kmečke delovne sile (0,14), moške kmečke delovne sile (0,11), absolutne nadmorske višine doma (0,016), relativne višine doma (0,076), nakupa umetnih gnojil (0,019), števila normalne živine (0,053), števila krav (0,01), volov (0,07), oddanega mleka (0,14), letnega etata (0,32), mehanizacije živinoreje.** Matematika opredeljuje tako nizke vrednosti za neznačilne.

3. **Povprečni naklon obdelovalnega zemljišča** izkazuje pozitivni korelacijski koeficient do nadmorske višine doma (0,16), relativne višine doma (0,19), do obsega gozdnega zemljišča (0,12), do maksimalnega naklona obdelovalnega zemljišča (0,63), do najmanjšega izmerjenega naklona na obdelovalnem zemljišču (0,58), do srednje nadmorske višine obdelovalnega zemljišča (0,21), do začetka cvetenja češnje, košnje in žetve (0,09, 0,07 in 0,099). Na kmetijah z bolj strmim zemljiščem gojijo le malo

* Korelacijski količnik je izračunan po formuli $r = \frac{\sum xy}{\sqrt{\sum x^2} \sqrt{\sum y^2}}$, x in y sta vrednosti, ki jih primerjamo, kovarianca X in Y je povprečje produktov odklonov od aritmetične sredine.

** Ta je izračunana kot seštevek točk, ki jih prispevajo posesti: motorna kosilnica, nakladalka, došavevalec sena, obračalnik (zgrabjalnik), napajalka v hlevu, električni pastir. Vsaka posest pomeni eno točko.

več pšenice (0,12) in ovsa (0,04), nimajo domala nič več krav (0,02). Negativni koeficienti so do nadmorske višine obdelovalnega zemljišča (0,2), obsega obdelovalnega zemljišča (0,14), slabše ekspanzije* (0,014), gojenja rži, ječmena, koruze (0,08), deleža njiv od obdelovalne zemlje (0,16), nakupa umetnih gnojil (0,27), posesti traktorja (0,26), živinorejske mehanizacije (0,28).

Tudi te zveze so neznatne, razen pri minimalnih in maksimalnih naklonih, kar je razumljivo. Še najbolj je vidno, da imajo kmetije z bolj strmim zemljiščem slabše razvito živinorejsko mehanizacijo, ne kupujejo toliko umetnih gnojil in imajo manj traktorjev. Koeficient 0,21 nakazuje rahlo zvezo med strmino in nadmorsko višino obdelovalnega zemljišča.

Korelacijski koeficient med strmino in številom prebivalcev je $-0,046$, med strmino in številom kmečke delovne sile $-0,09$, med strmino in komfortnim indeksom $-0,015$. Zdi se, kot da bi neznatna zveza med strmino in komfortnim indeksom razrednotila vse dosedanje trditve o slabših pogojih kmetij z obdelovalno zemljo v večji strmini.

4. Leto elektrifikacije je z drugimi prviniami v naslednji pozitivni korelaciji: do nadmorske višine doma (0,39), skupnim številom prebivalcev (0,03); količnik je negativen do deleža njiv (0,16), nakupa umetnih gnojil (0,07), števila glav normalne živine (0,19), oddaje mleka (0,25), mesa (0,2), indeksa komfortnosti (0,19).

Še najbolj se nakazuje, da prodajajo kmetije, ki so prej dobile elektriko, malo več mesa in mleka ter da imajo nadpovprečni življenjski standard, toda količniki niso signifikantni. Še najbolj izstopa zveza; večja nadmorska višina doma — mlajša elektrifikacija.

Vemo za vpliv dovozne ceste za ohranitev in produktivno oživitev ter usmeritev v tržno gospodarstvo (glej tudi Meze, 1981). Zato bi pričakovali vidnejše korelacijske zveze med letom, ko je bila zgrajena do hiše za motorna vozila sposobna cesta, in napredkom kmetije.

5. Leto cestne povezave izkazuje pozitivni korelacijski koeficient glede na: delež njiv od obdelovalne zemlje (0,18), glav normalne živine (0,09), prodajo mesa (0,15), število oseb (0,16), indeks komfortnosti (0,2). Negativni koeficient je glede na: nadmorsko višino obdelovalnega zemljišča (0,14), nakup umetnih gnojil (0,14), oddajo mleka (0,01).

Čas, ko je prišla do hiše cestna zveza, ima v celoti manjši vidni vpliv na družbeno stanje kot čas elektrifikacije. Vzrok je verjetno v tem, da so že prej obstajale nekatere ceste po dolinah dokaj visoko na Pohorje. Do šestdesetih let tega stoletja, ko so si kmetje nabavili motorno mehanizacijo, za motorno vozilo sposobna cesta ni imela večjega vpliva na stanje na kmetiji.

6. Število zaposlenih je v pozitivnem korelacijskem količniku do: srednjega naklona obdelovalne zemlje (0,01), leta cestnega priključka (0,03), leta elektrifikacije (0,05), števila prebivalcev (0,52), komfortnega indeksa (0,19). Negativne vrednosti so do: absolutne višine doma (0,17), relativne višine doma (0,14), velikosti zemljiške posesti (0,16), števila glav normalne živine (0,07), letnega etata (0,27). Edina vidnejša zveza je med številom zaposlenih in skupnim številom prebivalcev. Z drugimi besedami: domača zemlja omogoča kolikor toliko spodobno življenje le majhnemu številu ljudi. Če jih je pri hiši več, je potrebno poiskati dohodek pač v nekmetijskih

* Računska ugodnost ekspanzije se zmanjšuje v smeri jug—jugovzhod—jugozahod, vzhod, zahod, severozahod, sever.

dejavnostih. Nadpovprečno visok koeficient je pri letnem etatu, kar tudi vzbuja razmislek.

Obdelani so bili anketni odgovori, kako dolgo pasejo kmetje živino. Ugotovljeni količniki imajo nizke vrednosti. Na primer, med dolžino paše in obsegom obdelovalne zemlje je koeficient 0,1, med višino obdelovalne zemlje in pašo 0,13, med pašo in številom govedi ($-0,1$).

Slabotne korelacije ali odsotnost korelacije si lahko tolmačimo tudi s tem, da na gospodarsko in socialno stanje vplivajo zelo številni dejavniki iz območja narave in družbe. Poleg tega so kmetije v zelo neenakem stanju prilagajanja novim razmeram v svetu. Največje presenečenje pa je, da kakovost zemljišča, njegov obseg in strmina ne vplivajo več odločilno ali vidno na socialno-gospodarsko stanje. V tem se zrcali ves obseg dosežene deagrarizacije. Približno enak vpliv na socialno stanje kot kakovost in obseg zemljiške posesti odpade na dohodke iz nekmetijskih dejavnosti, leto elektrifikacije, cestne povezave itd.

4. GEOGRAFSKI POGLED NA PERSPEKTIVE HRIBOVSKIH KMETIJ SLOVENJGRAŠKEGA POHORJA

V zgodovinskem pregledu je bila izrečena trditev, da so visoke in strme hribovske kmetije in njihovo prebivalstvo ventil za populacijske pritiske v dolini. Bile so naseljene, ko je v dolini zmanjkalo zemljišča. Ko je v dolini standard porasel, ljudje hribe zapuščajo. V tej luči si pogledimo prednosti in zastavljenosti hribovskega kmetijstva za dolinskim-ravninskim.

1. *Zmanjšana prometnost.* Dolžina ceste od doma do centralnega kraja v dolini je le delni pokazatelj prometnosti. Visoko, toda tik ob dolini ležeče kmetije so imele že prej, v času pešačenja, vsaj pri spustu, boljše prometne zveze z dolino in do njih so prej prihajale inovacije kot tudi elektrifikacija. Z izboljšavo cestnega omrežja se dolžina ceste često spreminja. Menimo, da je prav tako dober pokazatelj prometnosti kot dolžina ceste relativna višina nad dolino. Ta se lahko pretvori v dolžino ceste. Po petih izmerjenih glavnih cestah na Pohorje je ugotovljeno, da je potrebno za sto metrov dviga povprečno 1,47 km ceste. V tabeli o višinskih pasovih so vnešeni tudi podatki o številu učencev, dijakov in zaposlenih. Če računamo s srednjo višino pasu (50 m v prvem pasu) in dvakratno potovanje učencev in zaposlenih vsak delavnik (v dolino in nazaj), ugotovimo, da samo ti dve kategoriji prebivalstva napravita v vseh višinskih pasovih na dan 2289 km dolgo pot. Pri 220 delavnikih na leto znese to 503.580 km dolgo opravljeno pot. Šele ko jo opravijo, so v dolinskem kraju ti dnevni potniki izenačeni z dolinci, in tako kot oni odhajajo v šolo ali na delovno mesto, slednje na prostoru med Ravnami in Titovim Velenjem. Ta prometna odmaknjenost hribov zahteva v času motorizacije sicer manj časa, toda ob podraženi energiji več sredstev.

Prometna odmaknjenost pa ni ovira samo za učence in zaposlene, temveč tudi za čiste kmetije. Z dolinskimi prodajnimi centri se potreba po stiku povečuje z vsakim najmanjšim novim nabavljenim aparatom, ki ga je potrebno po nakupu dajati v popravilo v dolino ali klicati obrtnika na dom iz doline itd. Navezanost na dolinske centre je bistveno povečalo tudi tržno kmetijstvo s povečanimi nakupi in prodajami, ki se opravljajo v dolini. Vse to zahteva dodatni čas in energijo. V primerjavi z rav-

nino hribovske kmetije niso imele bistveno slabših pogojev časa samooskrbnega kmetijstva, danes pa je usmerjenost v tržno gospodarstvo bistveno otežena.

2. **Povečani stroški pridobivanja hrane in življenja na strmem reliefu.** Motorizacija je sicer olajšala kmetijsko delo, košnjo trave in oranje ter druga opravila, toda delo je napornejše, zahteva več energije in riziko glede nesreč in bolezni je večji. Krog družinskih članov, ki zmorejo najbolj zahtevna dela (s kosilnico, traktorjem in drugimi težkimi stroji), se zožuje.

3. **Slabši pedološki pogoji in poslabšani klimatski pogoji pri najvišjih kmetijah.** Skeletna prst otežuje obdelovanje in znižuje pridelke, gnojilo manj izda in njegov učinek je kratkotrajen.

4. **Psihološka osamelost.** Naselbinska enota v hribih ni statistična in upravna enota (naselje z urejenim oštevilčenjem hiš), temveč dom, ki stoji navadno sredi gozda. To pomeni slabše komuniciranje z družbo, počasnejše razširjanje inovacij in informacij vobče. Zlasti pri manjših družinah in v njihovem okviru pri mladih in starih pomeni bivanje v takih pogojih povečan občutek osamelosti ter zdravstvene negotovosti. Moderna sredstva javnega obveščanja, zlasti radio in televizija, so občutek osamljenosti sicer zmanjšala, ne pa odpravila. Če bi imeli kmetije več telefonov, bi se zmanjšal občutek osamljenosti in povečala ekonomičnost življenja.

Prednostni komparativni pogoji so zlasti:

5. **Zemljiška posest v celku.** Travnisko, z gozdnim pasom od sosedu omejeno obdelovalno zemljišče v celku je videti ugodno zlasti za pašno živinorejo. Glede na majhno število govedi kmetije to prednost očitno ne izkoriščajo v večji meri. Gojenje kokoši, ki jim nudi celek razmeroma boljše pogoje, ne pride do izraza predvsem zaradi roparic.

6. **Kvalitetnejši bivalni prostor.** S svojim razgledom, mirom, povečanim osončenjem, višjimi minimalnimi temperaturami v hladni polovici leta, s čistejšim, manj onesnaženim zrakom, nudijo hribovske kmetije kvalitetnejše bivalno okolje. Do veljave pride predvsem pri višji življenjski ravni, ki je kmetije ne dosega.

7. **Večja zemljiška posest.** Zaradi že omenjenih oteževalnih pogojev za kmetovanje bi mogla večja zemljiška posest v hribih kot je v dolinah prihajati do izraza predvsem v večjem dohodku od prodaje lesa. To v našem primeru ne prispeva k boljšemu življenju zaradi že omenjenih zapostavljenosti in ker je cena lesa maksimirana po socialnih vidikih.

Da pomeni skupna vsota prednostnih in neprednostnih pogojev slabše stanje kot je v dolini, dokazuje hribovska depopulacija. Ob njej se hribovsko prebivalstvo ne preliva v dolinsko kmetijstvo, temveč v dolinske nekmetijske dejavnosti, ki na Slovenjgraškem Pohorju niso ustvarile obratov.

Zadnji čas se vedno bolj poudarja, da je obstoj hribovskega kmetijstva v strateškem interesu in v interesu očuvanja naravne in kulturne pokrajine, to se pravi v interesu vse družbe. Od 137 kmetij Slovenjgraškega Pohorja dobiva ta družba letno 12.714 m³ lesa, 65.759 kg mesa žive teže in 354.589 litrov mleka. Po vrednosti konec leta 1982 bi odpadlo 65,7 % na les, 18,8 % na meso in 15,5 % na mleko. Razpravljanje, ali so družbene investicije, vložene v kmetijsko proizvodnjo v hribih, v primeru Slovenjgraškega Pohorja ekonomsko upravičene in kolikšna je vrednost obstoja teh kmetij za družbo v celoti, presega namene te študije. Ta je dokazala le, da

je obstoj teh kmetij bolj zgodovinsko pogojen kot pa v sedanjem ekonomskem položaju.

Naše kmetije kupujejo razmeroma malo umetnih gnojil, pa je v njih kupljena kalijeva sestavina nepotreben izdatek. Kmetje vedo, da pridelovanje žitaric ni rentabilno, a to delajo iz strateških razlogov in ker jih včasih ne morejo nabaviti. Urejen trg bi zato mnogo prispeval k socioekonomskemu stanju hribovskega kmeta. Od šestdesetih let tega stoletja so hribovske kmetije deležne precejšnje družbene podpore za kmetijsko proizvodnjo. Toda njena ekonomičnost je vprašljiva. Če pa družba podpira kmetije predvsem zato, da sploh obstojajo kot domovi, bi morala biti družbena skrb vsestranska in ne omejena samo na proizvodnjo tržnih viškov. Potrebna bi bila finančna posojila ne le za hleve, ampak tudi za domove in njihovo moderni-

Sl. 12. Kmetija Višnar v Mali Mislinji (936 m). Ker starosvetna, tipična pollesena hiša v letih 1966—1976 ni bila obljudena in vzdrževana, je novi lastnik menil, da se je ne spleča več obnavljati. Poleg je začel graditi novo hišo. Družina z gospodinjo, tremi otroki in z gospodarjem v službi pa brez pomoči družbe le ne zmore potrebnih sredstev. Zato je gradnja hiše zastala pri prvi plošči, nad katero so postavili zasilno streho, da ne zamaka v kletno stanovanje.

zacija. Celostna skrb, ki bi zajemala tudi ljudi, bi ugodno vplivala tudi na kmetijsko proizvodnjo. Mnogo bi tudi koristilo boljše agrotehnično, gospodarsko-upravno, tržno pravno in drugo obveščanje, zlasti o gospodarjenju v specifičnih pogojih Slovenj-graškega Pohorja. Za to pa bi bilo potrebno predhodno raziskovanje. Sama agromsko ekonomska registracija stanja na izbranih kmetijah (med njimi nekaj v hri-bih Pohorskega Pohorja — G l i h a et al. 1982) ni zadostna.

Predvsem pa manjka zavesti, da zahteva pospeševanje hribovskega kmetijstva povsem drugačne prijeme kot pri nižinskem kmetijstvu. Razvijati kaže predvsem tiste dejavnosti, za katere nudi hribovska narava več prednosti in manj zapostavljenosti.

LITERATURA IN VIRI

- Arhiv Urada za gozdno kooperacijo Lesne-Slovenj Gradec.
 Arhiv Hidrometeorološkega zavoda v Ljubljani.
- Blažnik, P., 1970, Enote individualne posesti. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. 1. zv., Ljubljana.
- Badjura, R., 1953, Ljudska geografija.
- Funkl, J., 1975, Gozdnogospodarska območja. Gozdovi na Slovenskem. Ljubljana.
- Gams, I., 1951, Človek na zemlji Slovenjgraške kotline. Geografski zbornik, I, Ljubljana.
- Gams, I., 1959, Pohorsko Podravje — razvoj kulturne pokrajine. Dela, 5, Inštituta za geografijo SAZU. Ljubljana.
- Gams, I., 1970, Geomorfološke in klimatske razmere v Jugovzhodni Koroški. Jugovzhodna Koroška. Ljubljana.
- Gams, I., 1976, Hidrogeografski oris Mislinje s posebnim ozirom na poplave. Geografski zbornik, XV, Ljubljana.
- Gams, I., 1981, Pokrajinsko-ekološka sestava Gorenjske. Gorenjska, 12. zborovanje slovenskih geografov Kranj-Bled. Ljubljana.
- Gams, I., 1982, Temperaturni obrat in navpični gradienti v Slovenjgraški kotlini. Geografski vestnik, Ljubljana.
- Gams, I., 1982, Hribovske kmetije Slovenjgraškega Pohorja. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Ljubljana.
- Gliha, S. et al., 1980, Gospodarjenje na kmetijah. Prikazi in informacije, 76, Kmetijski inštitut Slovenije, Ljubljana.
- Gliha, S. et al., 1982, Regionalni vidik razvoja kmetijstva v SR Sloveniji. Sodobno kmetijstvo (15), št. 2, Ljubljana.
- Gozdnogospodarski načrt GGE Mislinja — St. II, 1975—1984. Arhiv GGE Mislinje v Mislinji.
- Hiltl, C., 1893, Das Bachergebirge. Klagenfurt.
- Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937.
- Malovrh, C., 1958, O metodi geomorfološke analize gorate pokrajine z vidika ekonomske, posebej agrarne geografije. Geografski vestnik XXIX—XXX, 1957—1958, Ljubljana.
- Medved, J., Gams, I., 1968, Ojstrica nad Dravogradom. Geografski vestnik XL, Ljubljana.
- Meze, D., 1980, Osnovne smernice za geografsko proučevanje hribovskih kmetij na Slovenskem. Geografski vestnik LII, Ljubljana.
- Meze, D., 1981, Učinki povezave gornjesavinjskih hribovskih kmetij s cestami. Celjski zbornik 1977—1981. Celje.
- Meze, D., 1983, Hribovske kmetije med dolinama Kokre in Drage. Geografski zbornik (23), Ljubljana.
- Mlinšek, D., 1959, Untersuchungen über den Zustand und die Pflege des Bauernwälders in Pohorsko Podravje (Slowenien). Celje.
- Mravljak, J., 1933, Doneski k zgodovini kmetijstva v Dravski dolini v XVII. stoletju. ČZN, XXVIII, Maribor.
- Koropec, J., 1978, Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec. ČZN, 1, 49 (N. N. 14), Maribor.
- Koropec, J., 1981, Vitanjsko zemljiško gospostvo do 17. stoletja. ČZN, Maribor.
- Mioč, P., Žnidaršič, M. + sodelavci, 1972, Osnovna geološka karta Slovenj Gradec 1 : 100 000. Geološki zavod, Ljubljana 1965—1972.

- Občina Slovenj Gradec v prostoru. (Izdala Medobčinska geodetska uprava v Slovenj Gradcu). Ljubljana 1979.
- Prebivalstvo. Popis prebivalstva in stanovanj v letu 1971. ZZZ, Beograd 1975.
- Selby, M. J., 1970, Slopes and slopes processes. 1. Waikato Branch, New Zealand, Geographical Soc. Auckland.
- Schmutz, C., 1822, Historisch-Topographisches Lexikon von Steiermark. I—IV. Graz.
- Spezieller Ausweis der nach der Catastral-Ertrag-Erhebung entfaltender End-Resultaten k. k. Gubernial-Rechnungs-Departement der direkten Steuern. Graz 1842.
- Sunčič, F., 1982, Zemlja se zarašča, njive ginejo... Naši razgledi, 23. aprila 1982.

MOUNTAIN FARMS OF POHORJE OF THE SLOVENJ GRADEC COMMUNITY

Summary

Pohorje as a mountain-range rises up to 1543 m of the altitude and is a part of the Central Alps situated in NE Slovenia (NW Yugoslavia). In the Slovene geography it is considered as a part of the sub-Alpine region. The settlements with isolated farms are characteristic of this region as well as of Pohorje. The study deals with the western slopes of the mountain above the Mislinja valley and Dolič. The investigated farms belong to eleven settlements incorporated into the community of Slovenj Gradec. The settlements gravitate in shopping and employment towards the Mislinja valley and towards the towns Titovo Velenje and Ravne na Koroškem.

The study is a part of sistematical research of the mountain farms in Slovenia, applying the uniform methodology (Meze, 1980). For each of the 137 investigated farms (above 600 m of the altitude and with more than 10 hectares of land) 78 data were calculated. The attention was focused on the connections between natural and socio-economic conditions.

Natural conditions for farming are not favourable: acid soil on the Paleozoic and on the younger igneous sediments (pH 4.3—5.0), shallow soil of the ranker types and acid brown forest soil (cambisol), an average inclination of the cultivated land (acre, meadow, pasture, orchard) is 18.8°, mean altitude 760 m. The farms were classified according to their macro- and microposition in the relief. 68 per cent of the homes are situated on the slopes, 28.5 on the top of ridge or hill. The mean inclination of the cultivated land is from 4 to 8° smaller than the mean inclination of the whole relief. But there are surfaces where forest takes more gentle relief than the nearby cultivated area. The measurements show that worse climatic conditions occur on a more gentle relief at a higher altitude (Medved-Gams, 1968). In the mediaeval time these conditions were decisive for important cereal production in the mountain areas. In the time of autarchy there was enough corn for home use as well as for the tithe. But today the mountain farming is based on the cattle-breeding and forestry. Wooded surfaces are suitable to be cleared of for meadows. This is described in detail in the Slovene text.

The investigations show that the blossoming of cherry-tree, the hay-harvest, and the crop in the belt of 800—900 m above the valley are late for 7—10 days in comparison with the belt of 0—100. But in the belt of 1000—1100 m they already fall behind for 15 to 20 days with regard to the belt of 800—900 m. The nearly homogeneous climatic conditions on the sunny slopes up to 900 m correspond with the temperature laps in the Slovenj Gradec basin, calculated on the basis of data of the meteorological stations (Gams, 1982).

The farmer owns on an average 27.1 ha of the whole land, 16.2 ha of forest, and 9.2 ha of cultivated land. The main agricultural products have basically changed in the last one and a half century. From the time of colonisation at the end of mediaeval time until the beginning of the 19th century cattle was the main market product. In the capitalistic system of the Austrian-Hungarian Empire (till 1918) and in the Kingdom of Yugoslavia (except in the time of the Second World War) wood became the

first and cattle the second market product. In the socialist postwar Yugoslavia a rapid deagrarianisation occurred. In the sixties of this century the mechanisation of rural works began. Many new roads were built to the farmhouses and all the farms finally got electricity. Development of the secondary, tertiary and quaternary economic branches in the valley and private cars make possible to the rural work-force the daily migration to the valley centres where they can get better job. The effect of this development is shown in the tables 4—8. The size of pastures has shrunk to one third of primary size, essentially has been reduced the size of acres, while the forests have increased in the mountain from 1/3 to 2/3 of the rural land. The population was increasing until the end of the last century, since then it has been decreasing.

The farms were classified according to the development from the autarchy to the present state with the market production of milk and cattle. Nearly all the farmers sell wood (on an average 93 cubic m yearly per farm) less cattle (each of the farms has six head of cattle), but their own agricultural production is mainly used at home.

The farms were classified into three categories: all the members of household live from income of agriculture, some members are employed (not parents), among the employed members is one of the parents or both. These categories were further classified with regard to the sale of wood, milk and cattle. For these categories so called comfort indices were also calculated based on possession of water closet, bath-room, car, etc. The social conditions of these categories are shown in the tables 10 a—13. Farms selling all products — wood, cattle and milk — are on an average large, those farms that sale only wood and milk are smaller but have a higher standard of living.

Standard of living of the mountain farms is essentially lower than that of the valley farms. The yearly income on a farm from sold products to the public trade service is only about 6000 \$ USA (1982). Calculating the prices at the end of 1982 55 % of that sum is derived from wood, 32 % from cattle and 13 % from milk. But some products are also sold to the individual persons.

The interrelations of the natural and social factors were calculated by means of correlation coefficients. They vary mostly in the frame of ± 0.2 , and it can be said that no one of them is decisive. Mostly astonishing is the low correlation coefficient between the size of land property and its natural conditions respectively (also inclination of the cultivated land), and the social conditions. Nearly the same correlation coefficients show the year of connection of the home on the network of roads and the year when they got electricity.

Since the sixties of this century the agricultural production (cattle and milk) of the mountain farms has been subsidised by the society. Nevertheless, the depopulation, deagrarianisation and decay of some farms are still going on, also in the settlement Paka where the best natural conditions exist. These processes are not in favour of proclaimed need for natural preservation of landscape and for strategical purposes. The author's opinion is that the social assistance should be given to all activities and not only to agricultural products. Some advantages (land in one piece, better natural conditions for dwelling) and some disadvantages (worse communications, rare settlements, and slower innovations, difficulties at work on steep cultivated land) were partially calculated, and some only described. When making regional planning all these advantages and disadvantages should be taken into account.

KAZALO

Izvleček — Abstract	143 (3)
UVOD	145 (5)
1. NARAVNOGEOGRAFSKI POGOJI	147 (7)
Kamninske in pedološke razmere	147 (7)
Relief	150 (10)
Klimatski pogoji	157 (17)
2. DRUŽBENOGEOGRAFSKI PREGLED POLPRETEKLE DOBE	160 (20)
Fevdalna doba samooskrbnega kmetijstva	160 (20)
Kapitalistično gospodarstvo Avstroogrskce	161 (21)
Kapitalistično gospodarstvo medvojne Jugoslavije	162 (22)
Povojna leta forsirane deagrarrizacije etatističnega socializma	162 (22)
Doba samoupravnega socializma in družbenega podpiranja kmetijske proizvodnje, a hkrati pospešene deagrarrizacije hribov	163 (23)
3. ANALIZA SEDANJEGA STANJA KMETIJ	167 (27)
Kmetijsko zemljišče	167 (27)
Gozdarstvo	170 (30)
Poljedelstvo	171 (31)
Zivinoreja	174 (34)
Prebivalstvo	177 (37)
Kmetijska in tržna usmerjenost	178 (38)
Razlike med kraji	186 (46)
Analiza kmetij po višini nad dolino	189 (49)
Dejavniki razvitosti hribovskih kmetij	190 (50)
4. GEOGRAFSKI POGLED NA PERSPEKTIVE HRIBOVSKIH KMETIJ SLOVENJGRASKEGA POHORJA	192 (52)
LITERATURA IN VIRI	196 (56)
MOUNTAIN FARMS OF POHORJE OF THE SLOVENJ GRADEC COMMUNITY (Summary)	197 (57)